

Oroszország képe a világban: az ELTE Ruzisztikai Központjában rendezett tudományos tanácskozás előadásai ■ „Túl nagyok és túl oroszok vagyunk” – Vjacseszlav Nyikonov ■ „vállasszuk külön a premodern sztereotípiákat a modernkori ruszofóbiától” – Szvák Gyula ■ «a számos összeomlás romjai alól csak közös erőfeszítéssel sikerült kijutni” – Krausz Tamás ■ „Közép-Európa ma már nem képez hidat Oroszországgal” – Keskeny Ernő ■ „Európa Oroszország-képe torz, téves” – Hegyi Gyula

Образ России в мире: материалы научного симпозиума Центра Русистики ЭЛТЭ ■ «Мы слишком большие и слишком русские» – Вячеслав Никонов ■ «наша задача отделить друг от друга старые стереотипы и современную русофобию» – Дюла Свак ■ «лишь совместными усилиями смогли выбраться из-под развалин» – Тамаш Краус ■ «Центральная Европа перестала быть мостом между Россией и Западом» – Эрнэ Кешкенъ ■ «Европа имеет искажённые, фальшивые представления о России» – Дюла Хеди

Oroszország képe a világban: az ELTE Ruszisztikai Központjában rendezett tudományos tanácskozás előadásai

Образ России в мире: материалы научного симпозиума Центра Русистики ЭЛТЭ

„Az orosz kormánynak van kancsukája, vannak szibériai ólombányái, vannak vérrel írt ukázai, de az orosz nemzetnek van szabadság utáni vágya, mit demokrata egyletei fenyegetve hirdetnek a világnak, van hatalmas literatúrája, melynek magas lelkű bajnokai az általános szellemi jobblétért, a nagy koreszmékért küzdenek...”

Jókai Mór, 1867

«У русского правительства есть кнут, сибирская каторга и писанные кровью указы, зато у русской нации есть стремление к свободе, о котором непоколебимо возвещают миру ее демократические кружки, и есть богатая литература, вдохновенные подвижники которой борются за всеобщее духовное оздоровление, за великие идеи эпохи...»

Мор Йокаи, 1867

Vjacseszlav Nyikonov:
Az orosz imidzs: a földrajzi dimenzióktól
a politikai sztenderdekig 2

Вячеслав Никонов:
Имидж России – от географических измерений
до политических стандартов 6

Szvák Gyula:
Európa Oroszország-képe – történelmi metszetben 10

Дюла Свак:
Образ России в Европе в историческом ретроспективе 12

Krausz Tamás:
Oroszország – Európa: történelmi közösség 14

Тамаш Краус:
Россия – Европа: историческая общность 15

Keskeny Ernő:
Oroszország és Közép-Európa a rendszerváltás után 17

Эрнэ Кешкень:
Россия и Центральная Европа после смены системы 19

Hegyi Gyula:
Az Európai Unió Oroszország-képe 21

Дюла Хеди:
Образ Росси в Европейском Союзе 23

OROSZ NEGYED / РУССКИЙ КВАРТАЛ I. ÉVFOLYAM, KÜLÖNSZÁM – 2009/2010-ES TANÉV, 1. SZEMESZTER

AZ ELTE RUSZISZTIKAI KUTATÁSI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONTJA ÉS AZ ALAPÍTVÁNY AZ OROSZ NYELVÉRT ÉS KULTÚRÁÉRT IDŐSZAKOS TÁJÉKOZTATÓ KIADVÁNYA
FŐSZERKESZTŐ: KISS ILONA / BORÍTÓ- ÉS LAPTERV, TÖRDELÉS: PINTÉR JÓZSEF / FELELŐS KIADÓ: SZVÁK GYULA / A KIADÓ CÍME: ELTE BTK RUSZISZTIKAI KÖZPONT
1088 BUDAPEST, MŰZEUM KRT. 6–8. / TEL.: 36-1-485-5207 / FAX: 36-1-485-5207 / E-MAIL: RUSSISTICS@LUDENS.ELTE.HU / HTTP://WWW.RUSSTUDIES.HU /
NYOMDAI KIVITELEZÉS: ADUPRINT KFT. / FELELŐS VEZETŐ: TÓTH BÉLÁNÉ / HU ISSN 2060-6516

„Oroszország jobb, mint a róla kialakult kép”

Tanácskozás az új Orosz Központ megnyitójának alkalmából

2009. február 25-én az ELTE BTK Múzeum körüli főépületében új *Ruszisztikai Módszertani Könyvtár és Kabinet* nyílt az Orosz Világ Alapítvány támogatásával. A megnyitó alkalmából *Oroszország híre a nagyvilágban* címmel *tudományos tanácskozársra* került sor. „Az új Oroszország világpolitikai helye és megítélése olyannyira sokféle és összetett a nagyvilágban, hogy ezeknek csupán összegzése és ismertetése több kötetet tenne ki – jegyezte meg bevezető előadásában Vjacseszlav Nyikonov történész-politológus, az Orosz Világ Alapítvány igazgatója, aki történeti áttekintést is adott az „oroszkép” legutóbbi évszázadok alatt végbement változásairól. Történeti objektivitásra törekvő, tárgyyszerű, ugyanakkor öniróniától sem mentes előadásában különösen nagy közönségsikert aratott az orosz imidzs mai, paradox külföldi helyzetét jellemző hasonlata: „az oroszoknak az a legfőbb bajuk, hogy – *fehérek*. Mennyivel egyszerűbb lenne, ha feketék, sárgák vagy akár zöldek lennének: akkor rögtön látszana, hogy *mások*. A tény azonban az, hogy az orosz ugyanahhoz a civilizációhoz, ugyanahhoz a világhoz tartozik, mint az euroatlanti világ jó része, amely ily módon állandó fejtöresre kényszerül, hogy definiálja: miben is áll az oroszok mássága.” Nem kevésbé aforisztikus volt a Nyikonov előadását záró csattanó sem, amelyben biztosította a közönségét: „Oroszország jobb, mint a világban róla kialakult kép.”

A bevezető előadás után öt társelőadó folytatta a téma megvitatását, különböző megvilágításban, különböző nézőpontokból kiegészítve vagy épp cáfolva a főelőadó szavait. Szvák Gyula egyetemi tanár, az ELTE Ruszisztikai Központ vezetője *Európa Oroszor-*

szág-képe történeti metszetben címmel a már-már önálló kutatási ággá fejlődő ruszofóbia európai megnyilvánulásait vette sorra: rendkívül plasztikus példái között a 17. századi német kocsmalátogató közönségnek kifüggesztett, az oroszok és más külföldiek megítélésére vonatkozó „használati utasítás” és Jókai Mór-idézet egyaránt szerepelt; Krausz Tamás egyetemi tanár, az ELTE Kelet-Európa tanszékének vezetője Oroszország és Európa történelmi közösségéből vezette le tételét, mely szerint a mai együttműködésnek nincs racionális alternatívája. Hegyi Gyula, az Európai Parlament képviselője konkrét Európa-politikai elemzésbe ágyazva mutatta be, mihez vezethet az, ha az EU nem egységes, komplex állásponttal, hanem egyes országok egyedi érdekei, negatív vélekedései alapján közeledik Oroszországhoz; Keskeny Ernő pedig, aki 1998–2002 között Magyarország oroszországi nagykövete volt, ezúttal a *Közép-Európa és Oroszország* közti viszonyrendszer kutatójaként taglalta a kérdést, milyen lehetőségek, akadályok és ugyanakkor kényszerek léteznek a tekintetben, hogy Közép-Európa ne legyen sem fehér folt, sem „fekete lyuk” Oroszország mai kapcsolatrendszerében. A záró hozzászólást az Orosz Világ Alapítvány európai programjainak vezetője, az Orosz Tudományos Akadémia Európa-kutató Intézetének igazgatóhelyettese, Alekszej Gromiko tartotta, aki Nagy-Britannia-kutatóként a szigetország perspektívájából kiindulva jellemezte az európai–orosz viszonyrendszert, kiemelve, mennyi kiaknázatlan szellemi tartalékot rejtnek mind a hasonlóságok, mind a különbözőségek. Az alábbiakban közöljük az elhangzott előadásokat, illetve szerkesztett, rövidített változatukat. (Alekszej Gromiko előadásának rögzítése technikai okok miatt nem sikerült).

E számunkat Galina Volkova *Ablak Oroszországra* című fotosorozattal illusztráltuk, amelyet a Ruszisztikai Központ Fortocska Galériájában állítottunk ki a közelmúltban. A fotóművésznőnek ezúton mondunk köszönetet a publikációhoz való hozzájárulásáért.

Szvák Gyula: „Ruszista pályám kezdete óta várok erre a percre”

Vjacseszlav Nyikonov és Hudecz Ferenc megnyitja az „Orosz Világ” új központját

Vjacseszlav Nyikonov

„Túl nagyok és túl oroszok vagyunk”

Az első klasszikus imidzs-aforizma Oliver Cromwelltől maradt fenn. Cromwell felkért egy festőt, hogy készítse el a portróját: legyen tökéletesen valóságú, de – nézzen ki rajta megnyerőbben, és ne legyenek szemölcssei vagy más szépséghibái.

A percepció a politika szempontjából legalább akkora jelentőséggel bír, mint maga a valóság, ráadásul a mítoszok és a sztereotípiák hosszabb életűek és lassabban változnak, mint az emberek vagy a nemzetek sorsa. A percepció alapja mindig a valóság, de a valóságot alapjaiban határozzák meg az eszmék és érdekek is. A világ és a politikai rendszerek megértéséhez elengedhetetlen az érzékelést eredményező valóságok megismerése. Ugyanakkor az a tükör, amely megjeleníti e képeket, ma döntően befolyásolja a politika sorsát: lehetséges ugyan „görbetükör-politikát” folytatni, de az legtöbbször hibás, és nagy árat kell fizetni érte. A bolygó jövője a 21. században leginkább az Európán belüli kapcsolatoktól fog függeni, és felelőtlenség, sőt veszélyes lenne, ha ezeket a kapcsolatokat a görbe tükrök rendszerében építenénk fel.

Földrajzi mutatók

Témánk tehát: Oroszország képe a világban. A világ nagyobbik részében Oroszországnak nincs imidzs-problémája. Ázsiában, Japán leszámítva, nincs baj az imidzsünkkel. A kínaiak kifejezetten jól viszonyulnak Oroszországhoz. Oroszország és India kapcsolata egyenesen egyedülálló a nagyhatalmak rendszerében, lévén, hogy a két országnak a történelem során soha semmilyen konfliktusa nem volt egymással. Oroszország imidzse kiváló Délkelet-Ázsiában és Latin-Amerikában is. Brazíliával aktívan együttműködünk a BRIC (Brazília, Oroszország, India, Kína), az úgy nevezett „nagy négyek” keretein belül – a szervezetet alkotó országok teszik ki a föld lakosságának 42%-át. Afrikában sincsenek imidzs-gondjaink: az afrikai országok kapcsolata Oroszországgal teljesen kiegyensúlyozott.

Ami a volt Szovjetuniót, a FÁK-országokat illeti, ott természetesen országról országra változik az Oroszországhoz fűződő viszony, de egészében véve inkább pozitívnak, mint negatívnak mondható. Kiindulási alapul a legutóbbi közvélemény-kutatást vettem, amelyet gyakorlatilag az összes FÁK-országban lefolytat-

tak, s az alábbi kérdést tették fel: „Az Ön véleménye szerint mely országokkal baráti és szövetséges országunk viszonya?” Oroszországot mint baráti és szövetséges országot nevezte meg a Belarusz Köztársaságban a válaszadók 74%-a, Ukrajnában 58, Moldovában 49, Azerbajdzsánban 12, Örményországban 92, Grúziában 17, Kazahsztánban 67, Kirgizisztánban 74, Tadzsikisztánban 89, Üzbegisztánban 78, Lettországon 26, Litvániában 11%. Azaz, Oroszország imidzsével a balti államokban, Grúziában és Azerbajdzsánban van baj. A felsorolt országok többségében a megkérdezettek nagy része igennel válaszolt az alábbi kérdésre: „Szeretné-e Ön, hogy országunk csatlakozzon Oroszországhoz?” – a Belarusz Köztársaságban 56%, Ukrajnában 49, Moldovában 46, Örményországban 67, Kazahsztánban 51, Kirgizisztánban 72, Tadzsikisztánban 73, Üzbegisztánban 65, bár az is igaz, hogy Grúziában mindössze 10%-nyian, Azerbajdzsánban pedig a megkérdezettek 12%-a.

Oroszország imidzse azokban az országokban problematikus, amelyeket a „nyugati” tömbhöz szokás sorolni – a NATO és az EU tagállamaiban, többek közt Magyarországon. Bár itt sem egyöntetű a kép. Vegyük például az elismert amerikai közvélemény-kutató intézet, az IU (Indiana University) központ vizsgálatát. Ebből a közvélemény-kutatásból kiderül, hogy még az Egyesült Államokban is több olyan ember van, aki pozitívan, mint aki negatívan viszonyul Oroszországhoz, arányuk 44:35. Még Nagy-Britanniában is 47:31 ez az arány. Bármilyen furcsa is, a legnegatívabb hozzáállással Franciaországban, Németországban, Svédországban, valamint – bár ez már nem meglepő – Lengyelországban és Törökországban találkozunk. Számos országban igen nagy arányban válaszoltak úgy, hogy pozitív kép él bennük Oroszországról – Bulgáriában 78%, Szlovákiában 59%. Magyarországon nem végezték el ezt a kutatást.

Tehát Oroszország imidzs-problémája földrajzilag a Nyugat egy részével kapcsolatban fennálló problémaként definiálható. Miért? Gyakran hallunk nyugati kollégáinktól olyasmiket, hogy Oroszországnak rossz az imidzse, mert autoriter állam, sok negatív dolog történik az országban, belső rendjét tekintve messze áll a tökéletességtől. Ezzel egyet is értek, hiszen Oroszországban nem alakultak ki már évszázadokkal ezelőtt a demokratikus hagyományok. A cári birodalom és a szovjet rendszer nem voltak a jogállam, a politikai pluralizmus vagy az emberi jogok védelmének mintaképei. Az alig két évtizedes mai orosz demokrácia persze rászolgált a felsorolt szemrehányások jó részére: valóban van korrupció, oligarchia, részrehajló az igazságszolgáltatás, és vannak más negatív jelenségek. Széles körben használják az „orosz maffia” kifejezést, amely egy bizonyos szinten va-

lóban léteznek. S bár az ún. „oroszl” maffia vezére azeri, grúz, csecsen vagy ukrán, a veszteség miatt mégis Oroszország imidzsét sújtja. Ám ez még egyáltalán nem jelent magyarázatot arra, miért sokkal rosszabb Oroszország imidzse a jóval inkább autoriter, sőt, a demokráciától a lehető legtávolabbi országokénál is. Sok, teljesen antidemokratikus országnak semmilyen problémája nincs az imidzsével.

Valószínűleg valami másról van szó. De miről? Egy ország képe sok elemből áll össze, a történelem, kultúra, tradíciók, a geopolitika, a gazdaságföldrajz és a napi politika közös terméke. Az imidzs mindig csak a külső szemlélőkben él. Nem az, ami az emberben benne van, hanem amit a képen látunk róla, ahogy Cromwell esetében. Ráadásul Oroszország viselkedése véleményem szerint sosem volt igazán meghatározó: Oroszország képe Nagy-Britannia szemében ugyanolyan volt a 19., a 20. vagy a 21. század elején. A Times-ban ugyanazt olvashatjuk ma, mint száz vagy kétszáz évvel ezelőtt. Az imidzs egyfajta állandóság, csak ritkán változik.

Mentalitásbeli kérdések

Mi a fő baj tehát a nyugatiakban élő Oroszország-képpel kapcsolatban? Érdekes választ adott erre a kérdésre egy kanadai ismerősöm, aki tíz évig dolgozott Moszkvában a kanadai követségen, majd írt egy zseniális cikket. Bebizonyította, mi az egyedüli bajuk a nyugatiaknak az oroszokkal. Az, hogy fehérek. Ha az oroszok zöldek, kékek, rózsaszínek vagy akármilyen más színűek lennének, az imidzs kérdése fel sem merülne. A nyugatiak csak annyit mondanának: mások. Ahogy mások az ázsiai, afrikai és más, az orosznál jóval keményebb politikai rendszerrel bíró országok lakói. De mi ugyanúgy nézünk ki, mint a nyugati emberek. Tőlünk ugyanazt a viselkedést, ugyanazokat a szokásokat, reakciókat, hitvilágot várják el, mint a nyugatiaktól. De az oroszok mások. Ez teszi őket a világ leggyanúsabb teremtményeivé, ez

ingerli fel a Nyugatot. A kínaiak, arabok, etiópok a nyugati ember számára egyszerűen egy másik kultúra, nekik joguk van a különlegességhez, különbözőséghez, saját hagyományokhoz. Oroszországnak nincs meg ez a joga. A mai világban ez úgy jelenik meg, hogy a nyugati jogvédőknek eszük ágában sincs meglefelvonulást szervezni Jeruzsálemben, Pekingben vagy Teheránban, mert megértik, hogy ez ellentmond a helyi tradícióknak. Moszkvában azonban szerveznek meglefelvonulást, azt gondolván, hogy az oroszok meg se tudnának lenni nélküle. Hiszen ugyanolyanok, mint a nyugatiak, hiszen fehérek. Az, hogy a meglefelvonulás ellentmond a pravoszláv tradíciónak, fel sem merül: az orosz tradíciókat zárójelbe teszik. Ez a lélektani hatás szerintem már régóta, talán kezdetektől fogva érvényesül.

Nemrégiben először írtam két amerikai szerző, Donald E. Davis és Eugene P. Trani igen érdekes könyvéhez, amelyben azt a kérdést vizsgálták, miért volt Kína mindig népszerűbb Oroszországnál az amerikaiak szemében. Miért viszonyulnak pozitívan a kínaiakhoz, és sokkal negatívabban az oroszokhoz? Többek között azt firtatták, mikor kezdődött ez a folyamat, s arra jutottak, hogy legkorábban

a 19. század végén, amikor két kiváló kutató, George Cannon és William Woodville Rockhill beszámoltak utazásaikról. Cannon Oroszországot járta be, Rockhill pedig Kínát. Könyveik évtizedekre meghatározták a két országról, Kínáról és Oroszországról való gondolkodást. Cannon művének címe: *Szibéria és a száműzetés rendszere*, Rockhillé *A lámák földje*. Mi az oka annak, hogy e két, valóban tehetséges és elfogulatlan szerző figyelmét két ennyire különböző téma keltette fel? Az idegen országban utazók többnyire azt írják le, ami megkülönbözteti az adott országot a sajátjuktól. A magasan képzett Cannon ismerte Tolsztojt, Dosztojevszkijt és Csajkovszkij nevét, járt az elbűvölő Szentpéterváron, Moszkvában és más nagyvárosokban, megismerkedett a művel, európai orosz elittel, és arra a következtetésre jutott, hogy az oroszok ugyanolyanok. Tipikus nyugatiak. Ezért aztán a fejlett orosz kultúrát, az orosz civilizáció eredményeit,

a pravoszláv vallást, az orosz történelmet, hagyományokat és mentalitást figyelmen kívül hagyta a könyv megírásakor. Ezek számára magától értetődőnek tűntek. Ami az ő szemében megkülönböztette Oroszországot Amerikától, az a forradalmárok és a fennálló rezsim ellen harcoló terroristák léte volt, különösen pedig Szibéria, ahová ezeket a forradalmárokat és terroristákat együtt száműzték a bűnözőkkel és a nyugati irodalmon nevelkedett, a forradalmárokkal szimpatizáló, ellenzéki értelmiségiekkel. Így aztán Cannon eltekintett mindattól, amit magától értetődőnek vélt, s útleírásaiban az orosz börtönök jellemzésére szorítkozott, ezért Oroszországról olyan kép alakult ki a döbbsent amerikai közönségben, mint amelyet a korabeli bolsevik sajtó is közvetített – a megtestesült pokol és a gonosz birodalma. Nem csoda, hogy a könyv megjelenése után Amerikába és a nyugati országokba emigrált eszer terroristák igen szívélyes fogadtatásban részesültek.

Ha a másik utazó, Rockhill is csak a börtönökről írt volna, a kép sokkal rémisztőbbre sikerült volna, hiszen a kínai börtönrendszer, ha különbözött az orosztól, hát abban, hogy még rosszabb volt. De a börtönök és a száműzetés egyáltalán nem érdekelte Rockhillt, ellenzék vagy Nyugat-barát értelmiség pedig nem volt Kínában. Miben látta a különbséget Rockhill Kína és a Nyugat között? A válasz: a gazdag, egyedülálló kultúra, a másokra nem jellemző hitvilág, a császári hagyományok és a különleges életszemlélet – és a nyugati szellemi hagyományok azóta elfogadhatónak találják Kína különbözőségét, míg Oroszországot nem.

Történelmi okok

Bizonyos sztereotípiák keletkezése még korábbra datálható, mint a 19. század, de ebből a szempontból legdöntőbb mégis a 20. század volt. A 20. századi orosz történelem tragikus eseményektől terhes: forradalmak, polgárháború, háborúk kényszerítették külföldre az ellenzéki, történelemformáló személyiségek többségét. A szovjethatalom elől külföldre menekültek szemében Oroszország vagy a pokol, vagy a mennyország, de – valószínűleg örökre – elvesztett mennyország. Az amerikai ruszisztika meghatározó szereplői ma többségükben különféle nemzetiségű, szélsőséges nézeteket valló emigránsok, akik a legkevésbé sem kedvező színben látják egykori hazájukat. Ők azok, akik meghatározzák az országunk történelméről, kultúrájáról, politikájáról, oktatási rendszeréről vagy médiájáról szóló kutatásokat.

Az elmúlt évszázadok során a nyugati államok – teljes joggal – geopolitikai konkurenst láttak Oroszországban. És minél erősebb volt Oroszország, annál ellenségesebb érzelmeket váltott

ki a Nyugatról. Az erősektől többek közt félnek is. Nem véletlen, hogy tudomásom szerint csak két olyan időszak volt, amikor Oroszország képe a Nyugat szemében egyértelműen pozitív volt. 1917 márciusától májusáig, majd 1991 augusztusától decemberig. Vagyis azok az időszakok, amikor Oroszország széthullóban volt. Amikor Oroszország öngyilkosságot követett el, amelyet a társadalom és a gazdaság összeomlása követett.

A történelem során igen fontosak voltak a kétoldalú kapcsolatok is. Az orosz–magyar kapcsolatrendszerben különféle periódusok váltották egymást, az orosz birodalom és Magyarország pedig nem mindig voltak szövetségesek, mint a napóleoni háborúk idején vagy a Szent Szövetségben, de sokszor álltak egymással szemben is, főképpen a Balkánon. A két világháború idején is ellenséges táborban voltak, Magyarország a császári, majd a hitleri Németország oldalára került, amely szintén nem tett jót a két ország egymásról alkotott véleményének. Aztán következett a szovjet történet. A Szovjetunió létrehozott egy alternatív gazdasági-társadalmi rendszert, és egyidejűleg párbajra hívta a nyugati értékrendet. Ez a párbaj a nyugati civilizáció számára tulajdonképpen létkérdés volt, hiszen a kétpólusú konfrontáció, amely a hidegháborút jellemezte, azt eredményezte, hogy a SZU globális szinten is versenytársá vált, nem csupán ellenségeknek tekintettük egymást, de azok is voltunk. Sok kelet-európai országban valóban nyomot hagyott a szovjet korszak, amikor a SZU a saját modelljét ráerőltette ezekre az államokra, nemegyszer erőszak alkalmazásával. Természetesen aligha fog Magyarországon bárki is elfelejtkezni az '56-os eseményekről, amely tragikus pillanata Oroszország és Magyarország történelmének. És természetesen igen nagy jelentőséggel bírnak a mai kor eseményei is: az, ami a SZU széthullása, majd a gazdaság összeomlása után történt, hatással van arra az Oroszország-képre, amely az európai országokban és Magyarországon él.

Európai standardok, orosz szuverenitás

A SZU széthullása után Európában kezdetét vette a régi, hidegháborús intézményrendszer átalakítása az Észak-atlanti Szövetség és az Európai Közösség bővítésével. A tagjelölt országok elé az úgynevezett európai normák követését, tehát az európai standardokhoz való alkalmazkodást állították feltételként. Ugyanezt várták volna el Oroszországtól is, de végül nem várták ki, hogy ez teljesüljön. Nem várták ki, mert Oroszország nem léphetett be sem az EU-ba, sem a NATO-ba: ehhez mi túl nagyok és túl oroszok vagyunk. Később már nekünk magunknak sem állt szándékunkban csatlakozni, mivel Oroszország meg

van győződve arról, hogy ez nem segítené elő az ország fejlődését: túl merevek a gazdaságot érintő szabályok, és túl erős a Brüsszelnek való alárendelődés. Természetesen Nyugaton csatlódást keltett, hogy Oroszország nem felelt meg ezen európai standardoknak – holott nem is állt szándékában megfelelni. És miért éppen ezeknek kellett volna megfelelnünk? Miért nem például a japán vagy amerikai vagy a saját, orosz standardjainak? Miért ezt várták el Oroszországtól? A nyugatiak a hidegháború végén Oroszország vereségeként könyvelték el, ezért azt várták, hogy Oroszország vesztes állam módjára viselkedjen. Mi Moszkvában, épp ellenkezőleg, győzteseknek tartottuk magunkat, hiszen azt gondoltuk, hogy mi magunk vetettünk véget annak a botránynak, amit hidegháborúnak hívtunk. És ezért hálát vártunk, nem pedig nyomásgyakorlást.

Oroszország nem kívánt a nyugati rendszer alárendelt részévé válni, bár a kilencvenes évek elején többször is megfordult vezetőink fejében az EU- vagy NATO-tagság gondolata. Oroszország önálló akart lenni: olyan központ és meghatározó erő, amely nem engedi át jogosítványait másnak. Brüsszelnek nem engedhetnének át, hiszen nem fogadnák el, keleten nincs kinek átengedni, nincsenek civilizált erők.

Ezért Oroszország szuverén állam maradt, saját állásponttal, amely, az igazat megvallva, sokakat nyugtalanít a nyugati államokban. Az utóbbi időben az energetika vált a legfontosabb ütközési ponttá. Oroszországnak szándékában áll európai partnereit továbbra is ellátni kőolajjal és földgázzal, de mostanában egyre gyakrabban halljuk, hogy Európa függetlenedni akar Oroszországtól az energiaellátás terén. Az effajta retorika Európára nézve kedvezőtlen eredményeket hozhat. Sokkal helyesebb azt az utat követni, amelyet a magyar kormány választott, különösen a „Déli áramlat” projekt támogatásával, amely Magyarországot Európa fontos energetikai központjává teheti.

A SZU széthullása után megváltoztak a körülmények, a mai Oroszország jóval kevésbé erős állam, mint amilyen a Szovjetunió volt. Nincsenek viláгурalmi ambícióink. Ahhoz azonban eléggé erős, hogy a válság ellenére növelje gazdasági jelentőségét, és külpolitikájának alakításában egyre határozottabban érvényesítse nemzeti érdekeit az évtizedes káosz és részleges széttagoaltság után. Oroszország imidzse talán nem valami fényes néhány nyugati országban, de ahogy a közvélemény-kutatások mutatják, még mindig jobb, mint például az Egyesült Államoké.

Eddig csak Oroszországról beszéltünk. De milyen Magyarország imidzse az oroszok szerint? Lelkiismeretesen utánajártam, tanulmányoztam a közvélemény-kutatások eredményeit, de nem jutottam megnyugtató következtetésre. Oroszországban minden évben lezajlik egy közvélemény-kutatás, ahol a következő kérdésre kell válaszolni: „Ön szerint mely országokkal baráti és melyekkel ellenséges Oroszország viszonya?” Megnéztem az elmúlt néhány évet, és azt találtam, hogy baráti országként Kínát, Németországot, a Belarusz Köztársaságot nevezték meg,

meglepő módon idesorolták az Egyesült Államokat, Kazahsztánt, Franciaországot, Bulgáriát, Csehországot, Örményországot és így tovább. Az ellenséges országok élén az Egyesült Államok áll, említették Grúziát, Ukrajnát, Nagy-Britanniát, Lengyelországot, a balti államokat, Japánt, továbbá Kínát. De egy kutatásban sem szerepelt Magyarország. Magyarország nem része az orosz köztudatnak.

Ami Oroszország imidzsét illeti, Moszkva szerint a legfontosabb eszköz, amivel javítani lehetne rajta, az, hogy normális, demokratikus országgá váljunk, olyan országgá, amely békében él saját magával és a világ többi részével is, és ezt kívánjuk más államoknak is. Ami Oroszországot illeti, azt kell mondjam: sokkal jobb, mint az imidzse.

Вячеслав Никонов

«Мы слишком большие и слишком русские»

Одно из первых классических изречений, касающихся имиджа, принадлежит Оливеру Кромвелю. Он пригласил одного художника, попросил нарисовать его портрет и сказал, что этот портрет должен быть абсолютным отражением его внешности – единственно, чтобы на этом его портрете он был более красивым, у него не было бородавок и других изъян.

Восприятие в политике имеет, безусловно, не меньшее значение, чем сама реальность, при этом мифы и стереотипы даже более долговечны, и меняются медленнее судьбы людей или судьбы наций. В основе восприятия всегда лежит реальность, но сама реальность определяется также идеями и интересами. Осознание тех реальностей, которые поражают восприятие, исключительно важно для понимания мира, для его политического формирования. В то же время, само зеркало, в котором проявляются образы восприятия, сегодня в немалой степени определяет суть политики: строить политику для кривых зеркал, конечно, можно, но чаще всего такая политика бывает ошибочная и довольно дорого стоит. Будущее планеты в двадцать первом веке в огромной степени будет зависеть от отношений в Европе, и строить эти отношения на системе кривых зеркал не только недальновидно, но и опасно.

Географические измерения

Итак, образ России в мире. Если взять большую часть земного шара глобально, то у России никаких имиджевых проблем нет. У нас нет проблем с имиджем в Азии, за исключением Японии. К России очень хорошо относятся китайцы. К России очень хорошо относятся индусы. Россия и Индия – это вообще единственная пара великих держав, которые в истории никогда не ссорились друг с другом, не имели даже расходящихся позиций по каким-то вопросам. У России замечательный имидж в Юго-Восточной Азии. У России замечательный имидж в Латинской Америке. В Бразилии мы сейчас активно работаем в формате так называемого БРИК (Бразилия-Россия-Индия-Китай), так называемой большой четверки, на территории которой проживает 42 процента населения планеты, представляя собой больше трети суши земного шара. Никаких имиджевых проблем Россия в этом формате тоже не испытывает. У России

нет каких-либо имиджевых проблем в Африке. На африканском континенте отношение к России вполне нормальное.

Что касается бывшего Советского Союза, СНГ, там отношение к России, конечно, различное, но в целом, оно скорее позитивное, чем негативное. Я взял последний результат опроса, который проводился фактически во всех странах СНГ по вопросу: какая из стран на ваш взгляд является дружественной или союзной для нашей страны? Россию в качестве дружественной и союзной страны в Белоруссии назвали 74 % опрошенных, в Украине 58 %, в Молдовии 49 %, в Азербайджане 12 %, в Армении 92 %, в Грузии 17 %, в Казахстане 67 %, в Киргизстане 74 %, в Таджикистане 89 %, в Узбекистане 78 %, в Латвии 26 % и в Литве 11 %. То есть, проблемы с имиджем у России есть в Прибалтийских государствах, в Грузии, а также в Азербайджане. Во многих из этих стран люди положительно отвечают на вопрос: хотите ли вы объединиться с Россией? Таких в Белоруссии 56%, в Украине 49 %, в Молдовии 46 %, в Армении 67 %, в Казахстане 51 %, в Киргизстане 72 %, в Таджикистане 73 %, в Узбекистане 65 %, правда, в Грузии 10 %, в Азербайджане 12 %.

На постсоветском пространстве у России есть проблемы с имиджем в той группе стран, которые сейчас принято объединять понятием «Запад», это – страны входящие в НАТО и страны входящие в Европейский Союз, включая и Венгрию. Хотя и здесь положение очень разное. Я взял последний опрос, который проводил известный американский центр изучения общественного мнения «ИУ». Он выяснил, что даже в Соединенных Штатах количество людей, которое имеет позитивное для России больше, чем количество людей, которое имеет негативное для России: 44 к 35. Даже в Великобритании, как выяснил Центр «ИУ», 47 % имеет положительное представление о России и 31 % отрицательное. Как ни странно, наиболее негативное представление о России имеют граждане Франции, Германии, Швеции, и, наверно не странно, Польши и Турции. В целом ряде стран к России относятся очень хорошо, например в Болгарии 78% граждан, в Словакии 59%. Венгерских граждан не опрашивали.

Итак, проблема с имиджем России имеет некоторые географические измерения, то есть это – проблема с частью Запада. Почему? Часто, от наших западных коллег можно услышать такое мнение, что Россия имеет плохой имидж, поскольку она является авторитарной страной, в ней происходят много разных неприятных вещей, она далека от совершенства по своим внутренним порядкам. Я с этим согласен, ведь на самом деле в России на протяжении столетий

отсутствовала демократическая политическая традиция. Царская империя, советская система не являли собой образцы правового государства, политического плюрализма, высоких стандартов защиты прав и свобод граждан. Конечно, современная российская демократия, которая насчитывает менее двух десятков лет, заслуживает многие из перечисленных упреков: у нас действительно есть коррупция, у нас есть олигархия, у нас есть избирательное правосудие и многие другие отрицательные явления. Широко распространено понятие «русская мафия», что тоже является определенной реальностью, при этом, правда, чаще всего *наверху русской мафии является либо азербайджанский, либо грузинский, либо чеченский, либо украинский*, но, тем не менее, имиджевую потерю несет Россия, вне зависимости от того, какой национальности является так называемая «русская мафия». Но это абсолютно не объясняет, почему у России имидж во многих странах гораздо хуже, чем у тех стран, где порядки куда более авторитарны, где еще не было никаких зачатков демократий вообще. У многих стран, недемократических, вообще нет никаких имиджевых проблем. **Вероятно, дело в чем-то другом. Но в чем же?** Образ страны, это всегда продукт множества предметов, продукт истории, культуры, ментальной традиции, геополитики, геоэкономики, текущей политики. Имидж – он всегда в глазах смотрящих. Это не то, что есть в человеке, это то, что видят на картине, как в случае Кромвеля. Причем поведение России в тот или иной момент истории, на мой взгляд, не является определяющим: имидж России был приблизительно одинаковым в общественном мнении Великобритании в начале XIX века, в начале XX века и в начале XXI века. Вы можете прочесть о России в газете «Таймс» приблизительно то же самое, что читали там сто лет назад и двести лет назад. Имидж – это и нечто устоявшееся, и достаточно сложившееся и редко меняющееся.

Ментальные аспекты

В чем корень проблем с восприятием России на Западе? Интересный ответ предложил один мой канадский приятель, который 10 лет работал в Москве в посольстве Канады, затем написал замечательную статью, в которой доказывал, что у русских собственно одна проблема в глазах западных людей. Это то, что они белые. Если бы русские были зелеными, розовыми, голубыми, какими угодно, то вопрос бы об имидже не возникал. На западе просто бы сказали: «Они другие». Как они говорят о представителях азиатских, африканских и других стран, где политические режимы куда пожестче, чем в России. Но мы выглядим такими же, как люди на Западе. От нас ждут такого же поведения,

таких же привычек, таких же реакций, такого же верования, как на Западе. Но русские другие. И это делает их самыми подозрительными созданиями на планете и вызывает искреннее раздражение. Китайцы, арабы, эфиопы для западных людей просто люди иной культуры, они имеют право на самобытность, на специфику, на традиции. России в этом отказываются. В современном мире это находит выражение в том, что западным правозащитникам никогда не придет в голову устраивать гей-парады ни в Иерусалиме, ни в Пекине, ни в Тегеране, потому что, они понимают, что это противоречит местным культурным традициям. Они обязательно устраивают гей-парады в Москве, потому что они считают, как же русские могут обойтись без гей-парадов. Они такие же, они белые. То, что это противоречит православной религиозной традиции, это даже и не обсуждается: о российской традиции не задумываются. Я полагаю, что схожий психологический эффект существовал давно, если не всегда.

Недавно я написал предисловие к очень интересной книге двух американских авторов Дэвиса и Трани, в которой они анализируют достаточно детально следующий вопрос: почему в Америке восприятие Китая во все времена было гораздо лучше, чем восприятие России? Почему американцы нормально относятся к китайцам, но гораздо хуже относятся к русским? Помимо прочего, они начали выяснять, когда эта интеллектуальная традиция началась, и установили, что это было в конце XIX века, когда два выдающихся исследователя, Джордж Кеннан и Уильям Рокхилл написали книги о своих путешествиях. Кеннан путешествовал в России, Рокхилл путешествовал в Китае. Они написали книги, которые на десятилетия заложили рамки интеллектуального осмысления и описания соответственно России и Китая. При этом, книга Кеннана называлась «Сибирь и система ссылки», а книга Рокхилла называлась «Земля лам». Почему двух несомненно очень талантливых и правдивых авторов заинтересовали столь различные сюжеты? Путешественники, которые попадают в другую страну, описывают чаще всего то, что отличает данную страну от его собственной. Кеннан, который был человеком образованным, слышал о Толстом, о Достоевском, о Чайковском, посетил блестящий Санкт-Петербург, Москву, другие крупные города. Он познакомился с представителями европейской образованной российской элиты, и пришел к выводу, что русские, они такие же. Это типичные западные люди. Поэтому на высокую культуру, на достижения российской цивилизации, на православную религию, историю, традиции, русскую ментальность Кеннан даже не обратил внимания. Это было для него само собой разумеющееся. Но, что отличало в его глазах Россию от Америки, это наличие активных революционеров и

террористов, которые боролись с режимом, сибирская ссылка, куда попадали эти революционеры вместе с уголовниками и большое количество, наличие воспитанной на западной литературе оппозиционной интеллигенции, которая сочувствовала революционерам. Он обратил внимание также на существовавшие российские межнациональные неравенства. В результате Кеннан, абстрагировавшись от всего, что он считал само собой разумеющимся, ограничился в своих путевых заметках описанием тюрем в России, и Россия предстала перед ошеломленной американской общественностью так же, как она предстала перед нами на страницах большевистской печати того времени - воплощением ада и империей зла. Неслучайно, что после этой книги, эсеры-террористы, которые бежали из России, находили очень теплый прием на западе и в Соединенных Штатах Америки.

Если бы другой человек, Рокхилл, ограничил свое описание Китая изображением положения тюрем, то, конечно, картина бы вышла гораздо более чудовищной, поскольку, китайская тюремная система, если отличалась от российской системы, то только в худшую сторону. Но тюрьма, система политического сыска Рокхилла абсолютно не интересовали, оппозиционеров в Китае не было, никакой западной интеллигенции тоже не было. В чем увидел Рокхилл отличие Китая от Запада? В богатой, самобытной культуре, уникальных религиозных верованиях, царской традиции и специфическом взгляде на жизнь, и в западной интеллектуальной традиции китайцам стало позволено быть другими, а русским нет.

Исторические составные

Определенные стереотипы восприятия восходят к еще более ранним временам, чем XIX век, но самым определяющим является всё таки XX век. XX век был для России весьма трагическим. У нас были революции, гражданские войны, большие войны, в итоге сейчас в России живет меньше его представителей, чем за границей. Для людей, которые бежали от советской власти, Россия была либо адом, из которого удалось вырваться, либо раем, но раем, потерянным, вероятно, на-

всегда. Если вы посмотрите, кто задает тон в академических и политических центрах русистики в США и в западноевропейских странах, вы увидите, что это ультрализирующиеся представители разных наций, народностей, которые покидали Советский Союз, и которые имеют не самые благоприятные представления о России как их прежнем отечестве. Это они определяют изучение нашей истории, культуры, политики, просвещения, средств массовой информации в этих странах. На протяжении последних веков у западных стран были все основания рассмотреть Россию в качестве геополитического конкурента. И чем сильнее Россия была, тем более негативные эмоции она вызывала. Сильных, помимо прочего, еще и боялся. Неслучайно, что в истории мне известно только два момента, когда у России был на Западе исключительно хороший имидж. Это было с марта по май 1917 г., и с августа по декабрь 1991 г. То есть, в те периоды, когда Россия распалась. Когда Россия совершала самоубийство, сопровождавшееся распадом своего социума и коллапсом экономики.

В истории очень важны также и двухсторонние отношения. Между Россией и Венгрией были разные периоды, российская империя и блестящая дуалистическая австро-венгерская империя не всегда были союзниками, как, например, в наши наполеоновские войны и во времена Священного Союза, очень часто были и соперниками, особенно на Балканах. В двух мировых войнах мы оказывались в двух разных лагерях, Венгрия оказывалась на стороне и кайзеровской Германии и гитлеровской Германии, что тоже не способствовало улучшению имиджа друг друга. Затем была и Советская история. Советский Союз создал альтернативную социально-экономическую систему, разносил семя мирового коммунизма и тем самым бросил вызов всей западной системе ценностей. Этот вызов СССР для западной цивилизации был по своему экзистенциальным: биполярная конфронтация, которая характеризовала эпоху холодной войны, сделала Советский союз и западные страны конкурентами в глобальном масштабе, и мы не только воспринимали себя как враги, но и были врагами. Во многих восточноевропейских странах, безусловно, оставила след политика Советского союза, связанная с навязыванием своих

моделей, в том числе и насильственными средствами. Конечно, вряд ли кто-нибудь в Венгрии когда-нибудь забудет 56-ой год, который был весьма трагической страницей в истории народов Венгрии и России. Конечно, имеют весьма серьезное значение и последствия современных событий: то, что происходило после распада Советского союза, и после распада экономической системы, тоже влияло на образы и на образ России в странах Европы и в Венгрии.

Европейский стандарт, российский суверенитет

В постсоветской Европе происходило интенсивное приспособление старых институтов холодной войны к современным реальностям через расширение Североатлантического Альянса и Европейского союза. От стран-кандидатов ожидали следования так называемым европейским нормам, то есть приспособления к европейским стандартам, как условию членства в Европейском союзе и НАТО. От России ждали того же. Но не дождалась. Не дождалась в первую очередь потому, что у России не было возможности стать членом Европейского союза и НАТО, для этого мы слишком большие и слишком русские. Потом, у нас и у самих не стало желания становиться членами Евросоюза и НАТО, поскольку у России есть твердые убеждения, что это не отвечает интересам развития: предусматривается слишком жесткое регулирование экономики и слишком большое подчинение Брюсселю. Конечно, возникло разочарование, что Россия не отвечала неким европейским стандартам, хотя Россия и не собиралась им отвечать. А с какой стати нам было следовать именно европейским стандартам, а скажем и не американским и не японским или не своим, российским? Почему от России ждали такого поведения? На Западе конец холодной войны был принят как поражение России, соответственно, ожидалось, что Россия будет вести себя как побежденная страна. В Москве, наоборот, считали себя победителями, так как полагали, что мы сами прекратили это безобразие, которое называлось холодной войной. За это мы ждали благодарности и вовсе не давления, которое за этим последовало.

В России не было желания стать подчиненной частью западных систем, хотя в начале 90-х годов мысль о членстве в Евросоюзе и НАТО часто посещала головы наших правителей, но Россия стремилась стать самостоятельной, центром, силой современного мира, которая не передает свои полномочия. В Брюссель мы передать эти полномочия не сможем, никто их не возьмет. А на Востоке передавать свой суверенитет собственному некому, там нет цивилизационных группировок. Поэ-

тому Россия осталась суверенной страной, с собственной позицией, что, надо сказать, многим на Западе раздражает. В последнее время камнем преткновения стали энергетические вопросы. Россия намерена и дальше поставлять газ и нефть нашим европейским партнерам, но мы все чаще слышим, что Европа должна обеспечить свою энергетическую независимость от России. Подобная риторика может оказаться весьма не выгодной для Европы. Гораздо более правильно идти по такому пути, по которому идет венгерское правительство, в частности участвуя в создании проекта «Южный поток», который может превратить Венгрию в очень серьезный центр энергетики современной Европы.

После распада Советского Союза времена изменились, сегодня Российская Федерация гораздо меньше государство, чем Советский Союз по параметру силы. У нас нет никаких глобальных амбиций. При этом Запад стал безусловно доминирующей силой в современном мире и часто в политических кругах особенно в США Россия рассматривается как одно из препятствий на пути к доминированию. Сегодня Россия – это довольно сильная страна, которая наращивает свой экономический потенциал, несмотря на кризис, которая начинает осуществлять *не только* внешнюю политику, основанную на приоритете собственных национальных интересов после десятилетия хаоса и полуразложения. Образ России может быть в каких-то западных странах плох, но опять же, как показывают опросы общественного мнения, он гораздо лучше, чем скажем у США. Мы все говорили об образе России. А каков образ Венгрии в России? Я честно изучил опросы общественного мнения и пришел к очень неутешительному выводу. В России каждый год проводится опрос, и спрашивают «Какие страны вы считаете наиболее дружественными и какие страны вы считаете наиболее враждебными»? Я посмотрел эти опросы за все последние годы и открыл, что среди дружественных стран называют кого угодно, Китай, Германию, Белоруссию, как ни странно США, Казахстан, Францию, Болгарию, Чехию, Армению и т.д. Среди враждебных стран лидирует США тоже, Грузию называли, Украину называли, Англию, Балтийские страны, Польшу, Японию, тот же Китай. Но ни в одном опросе никто не вспомнил о Венгрии. Венгрия отсутствует в российском общественном сознании.

Что касается образа России, то, главное средство исправления этого образа в Москве видят в том, чтобы становиться нормальной демократической страной, живущей в мире с собой и с остальным миром, чего мы желаем и другим. А что касается России, то я должен вам сказать, она гораздо лучше, чем ее имидж.

Szvák Gyula

Európa Oroszország-képe – történelmi metszetben

Minden idők legnagyobb orosz történésze, Vaszilij Oszipovics Kljucsevszkij írta még 1865-ben egy 18. század eleji nyugati utazóra hivatkozva: „Az orosz népek hosszú évszázadokon keresztül az a szerencsétlenség jutott osztályrészül, hogy mindenki az összes lehetséges sületlenséget világgá kürtölhette róla, anélkül hogy félnie kellett volna a cáfolattól.” Ma sincs ez másképp. Mai tudatlanságunk forrásvidékére, egyszersmind a ruszofóbia genezisének idejére szeretném most az olvasót elkalauzolni.

A történelmi kutatás már régen felfigyelt a kora újkori kereskedők, diplomaták és katonák „Moszkóviáról” írott feljegyzéseire. Különösen az itáliai, német, angol és holland utazók alapozták meg ezen „Óperencián túli” birodalomra vonatkozó kliséket. Ha fellapozzuk 15–17. századi naplóikat, szinte a mai ruszofóbia szólalnak meg az elsárgult lapokon. A Habsburg-követ Herberstein jegyzi le például, hogy „ez a nép nagyobb kedvet lel a szolgaságban, mint a szabadságban”. A francia zsoldoskapitány, Margeret szerint „durva, műveletlen, ravasz, hitszegő, udvariatlan” mind. Az itáliai Campense mondja ki, hogy a „részegeskedés nemzeti gyengeség” náluk. A tudós Olearius végső ítélete pedig így hangzik: „Barbár nép, despotikus uralom”.

Sokan közülük bevallottan nem szerették az oroszokat, és ártani akartak nekik. Mások azonban éppen szövetséget kívántak volna kötni vagy kereskedelmi előjogokat szerezni. Ők tehát egyáltalán nem voltak ruszofóbia. Egyszerűen csak mások voltak: hitükben, szokásaikban, kultúrájukban. Ez az európai felsőbbrendűségi érzés, a „Mi” és „Ők” típusú szembeállítás határozta meg oroszképüket; meg a premodern népekre jellemző, a más iránti csekély mértékű empátiakészség. Ez az oka és forrásvidéke az oroszokról kialakult és igen tartósnak és életképesnek bizonyult alap-sztereotípiáknak.

Mindehhez nem párosult ellenségkép, nem volt támadó éle, és nem irányult

az oroszok mint nép ellen, nem uszított háborúra, és nem akarta őket leradírozni Európa térképéről. Érdekes – de talán nem is olyan talányos – módon, a Moszkóviában járt nyugatiak oroszokra nézve hízelgő megállapításai nem mentek át a korabeli köztudatba, és nem hagyományozódtak át későbbi korokba. Pedig nem szűkölködtek az elismerésben. Sokuk leírja az ország szinte kimeríthetetlen természeti gazdagságát, az emberek jó szellemi képességeit, számosan megemlékeznek személyes bátorságukról, önfeláldozásukról, hitük megalkuvás nélküli védelméről. Ennek alapján mutat rá Margeret kapitány sokak „eltelvelyedésére, akik a keresztény világ határának Magyarországot tekintik”, ugyanis szerinte „Oroszország a kereszténység hű támasza”. A kora újkori Európa tehát elég realista és egyszersmind emelkedett volt ahhoz, hogy Moszkóviát európai történelmi alakulatnak tekintse.

Nem vádolható ruszofóbiával a 18. század első felében oly népszerű és elterjedt ún. „stájer néptábla” sem – a hamis sztereotípiák széles körű népszerűsítésével annál inkább. Ez a nemzetkeraterológiai „kisokos” a 18. század első felében minden stájer kocsmában ki volt téve, útba igazítandó a gyanútlan korcsmárosokat a seréert betérő idegenek szokásait illetően. És bizony a csaposoknak nem volt túl hízelgő a véleményük a „muszkavitákról”.

Roszindulatúaknak, végtelenül durva, tudatlan, verekedésre hajlamos népségnek tartották, és a szamárhoz hasonlították őket. Más kérdés, hogy minket, magyarokat sem nagyon szíveltek: épp csak egy hajszállal voltunk jobb képességűek, de úgyszintén vérszomjasok, kegyetlenek és még lázadók is. Mindenesetre a 18. században a hétköznapi ember idegenekről alkotott képét a sör-mesterek világlátása határozta meg.

A 19. század első felében azonban igen nagy konkurensük akadt de Custine báró személyében. Az elkényeztetett arisztokrata, ahogy maga írja, „azért ment [1839-ben] Oroszországba, hogy érveket keressen a képviselési kormányzás ellen, s az alkotmányok híveként tért vissza”. És ennek ellenére is úgy érezte, hogy nála „senki sem lepődött meg jobban nemzetük nagyságán és politikai fontosságán. Ez a nép utolsónak je-

lent meg a világ öreg színpadán, s nagyra hivatottsága a körében töltött idő alatt soha nem megy ki a fejemből”.

Custine báróról mindazonáltal nem állíthatjuk, hogy jó hírét kelte Oroszországnak. Nem véletlenül nem adták ki művét Oroszországban sem a Romanovok, de még a szovjetek idején sem. Hasonló sors jutott a kortárs orosz gondolkodónak, Pjotr Csaadajevnek is – őt még örültnek is nyilvánították –, aki még kritikusabb volt hazájához. Így írt róla egyik filozófiai levelében: „Úgy nézünk ki, mintha ránk nézve visszavonták volna az emberiség általános törvényét. Magányosak vagyunk a világban, semmit sem adtunk neki, semmit sem vettünk el tőle; egyetlen gondolatot sem vetettünk az emberi szellem haladásához, s ami ebből a haladásból nekünk jutott, azt eltorzítottuk. Társadalmi létünk első pillanatától kezdve semmi sem származott belőlünk az emberek közös javára; egyetlen hasznos gondolat sem csírázott ki hazánk természetlen talajából, egyetlen nagy igazság sem kapott szárnyra körünkéből...”

Mármost, a cári önkényuralom aligha érdemelt volna jobb bizonyítványt. Mostanság van hajlam például arra, hogy Marxot valamiféle ruszsofóbnak kiáltásák ki. Alapvetően egy terjedelmes írása okán, amely annak idején ki is maradt a szovjet és valamennyi kelet-európai Marx–Engels-kiadásból. A *Revelations of Diplomatic History of the 18th Century* című mű – eredetileg a krími háború idején írt cikksorozat – később *Secret Diplomatic History of Eighteenth Century* címmel lett számozott a marxizmus-leninizmus ideológiájának hivatalos dominanciája idején. Pedig csak a cári rendszert vádolta például azzal, hogy „Oroszország a legkülönbözőbb időpontokban lepte meg Európát befolyása feltartóztatlan növekedésével, megijesztve ezzel a Nyugat népeit, akik mint elkerülhetlen végzetbe törődtek bele, vagy csak egy-egy elszigetelt akcióval szálltak vele szembe”. Az orosz nacionalisták ma sem bocsátják meg a forradalmár Marxnak az önkényuralmi monarchia elleni támadását, és ezért leruszsofóbozzák.

Ennél, persze, már a 19. században is sokkal differenciáltabb megközelítések léteztek. A mi Jókai Mórunk 1867-ben foglalta össze a befogadó kritika alapvetését, ilyképpen: „Az orosz kormány-

nak van kancsukája, vannak szibériai ólombányái, vannak vérellírt ukázai, de az orosz nemzetnek van szabadság utáni vágya, mit demokrata egyletei fenyegetve hirdetnek a világnak, van hatalmas literatúrája, melynek magas lelkű bajnokai az általános szellemi jobblétért, a nagy koreszmékért küzdenek...”

E rövid történelmi visszapillantásból látszólag az derül ki, hogy a mindenkori orosz hatalom nemigen szerette, ha negatív fényben láttatták őt, a rendszerét, az országát. Nem szereti ezt egyébként egyetlen hatalom, egyetlen nacionalizmus sem. Márpedig a Nyugat elismert mássága okán gyakran vélekedett róla lekicsinylően, lesajnálóan, leereszkedően. Ettől még önmagában nem volt ruszsofób, csak más volt. Nekünk, történészeknek az a dolgunk és kötelességünk, hogy ezt a jelenséget történetiségében szemléljük és elemezzük, mutassuk ki az okait, értelessük meg determináltságát és motivációit, válasszuk külön a premodern sztereotípiákat a politikailag iniciált modernkori ruszsofóbiától. A modernitásban a feladatunk még differenciáltabb analízist kíván: a retrográd rendszer jogos bírálatát szintén el kell választanunk a népre vonatkozó jogtalan általánosításoktól.

Az orosz kultúra és nyelv művelőinek és népszerűsítőinek a világban ennél azonban jóval egyszerűbb a dolguk. Nekik nincs dolguk a politikával, a fennálló rendszerekkel, őket a világkultúra ki-

meríthetetlen kincseshányája, Puskin és Dosztojevskij kultúrájának tisztelete és szeretete köti össze. Olyan értékek, amelyeket nem kell magyarázni, amelyek az emberiség örök értékei maradnak, amíg világ a világ, s amíg Homo sapiens népe-síti be a földteket.

Ezt a látszólag egyszerű és hálás feladatot, persze, szintén el lehet rontani. A történelem erre is számtalan példát ismer, nem is olyan régről. Ezért aztán a ruszistákat megnyugvással tölti el, hogy a nyugati szerzők régen kicenzúrázott művei végül mind megjelentek orosz nyelven, és ma már emelt fővel lehet a szakma ars poeticájaként használni azt, amire Csaadajevet I. Péter tanította: „[Oroszországot] nem behunyt szemmel, lehajtott fővel és befogott szájjal [kell szeretni]”, hiszen „a vak szeretet ideje lejárt, és mindenfajta elvulkuság időszzerűtlen már”.

Дюла Свак

Образ России в Европе в историческом ретроспективе

В 1865 г. величайший русский историк, Василий Осипович Ключевский, ссылаясь на иностранного путешественника начала XVIII в., писал, что «русский народ в продолжение многих веков имел то несчастье, что каждый свobodно мог распускать о нем по свету всевозможные нелепости, не опасаясь встретить возражения». Так же обстоит дело и сейчас. Сегодня мне хотелось бы вернуть присутствующих к истокам наших нынешних заблуждений, в эпоху генезиса русофобии.

Внимание историков уже давно обратилось на записки о «Московии», составленные иностранцами купцами, дипломатами и солдатами XV–XVII вв. Особую роль в создании различных клише, относящихся к этой находившейся «за тридевять земель» империи, сыграли итальянские, немецкие, английские и голландские путешественники. На пожелтевших страницах их дневников мы встречаем утверждения, знакомые по заявлениям русофобов наших дней. Так, например, габсбургский посол Герберштейн записал, что «русский народ больше склонен жить в рабстве, чем в свободе», по мнению французского капитана Маржерета, все русские «грубы, необразованны, хитры, вероломны, необходимы». Итальянец Кампензе считал, что «пьянство их национальное зло», а окончательный приговор ученого Олеария звучал так: русские – «варвары, которым необходим деспот».

Многие из этих путешественников, по их собственному признанию, не любили русских и хотели причинить им вред. Однако другие из них, наоборот, хотели заключить с русскими союз или получить от них торговые привилегии. Таким образом, они не были изначальными и несправедливыми русофобами. Просто они были другими по вере, обычаям, культуре. Впечатление, которые они получили от русских, определялись европейским чувством превосходства, противопоставлением типа «Мы–Они», а также характерной для досовременных народов малой эмпатией по отношению к инаковому, непривычному. В этом причина и источник устойчи-

вых, оказавшихся жинеспособными стереотипов, связанных с русскими.

Все эти представления не сопровождались образом врага, не имели наступательного острия и не были направлены против русских как народа, не толкали на войну против них и не ставили целью стереть их с карты Европы.

Интересным, хотя, быть может, не столь загадочным образом благоприятные отзывы о русских западных путешественников, побывавших в Московии, не укоренились в такой же степени в сознании современников и не были унаследованы потомками. А между тем таких благоприятных отзывов было немало. Многие путешественники описывали неисчерпаемые природные богатства страны и хорошие умственные способности ее народа, отмечали присущую русским личную храбрость, самоотверженность, бескомпромиссную защиту ими своей веры. На основании этого капитан Маржерет указал на «ошибку многих, считающих Венгрию границей христианского мира», ведь, по его мнению, «Россия – одна из лучших защитниц христианства». Таким образом, Европа раннего Нового времени была достаточно реалистичной и в то же время возвышенной для того, чтобы видеть в Московии европейское историческое образование.

Нельзя обвинить в русофобии и так называемую «немецкую таблицу народов», столь популярную и широко распространенную в первой половине XVIII в. Она, однако, активно способствовала широкой популяризации ложных стереотипов. Это «карманное пособие» по национальным характерам разных народов в первой половине XVIII в. было вывешено во всех немецких трактирах для наставления простодушных трактирщиков относительно нравов иноземцев, заходивших выпить пива. И, надо сказать, у трактирщиков было не слишком лестное мнение о «москвитках».

Они считали их злонамеренными, крайне грубыми, неучеными, склонными к дракам людьми, похожими на ослов. Другой вопрос, что трактирщики не благоволили и к венграм, считая их лишь на волосок лучше русских, но такими же кровожадными, жестокими, да к тому же еще и бунтовщиками. Во всяком случае, в XVIII в. представления среднего человека об иноземцах определялось мировидением трактирщиков.

Однако в первой половине XIX в. у них нашелся серьезный конкурент в лице маркиза де Кюстина. Этот избалованный аристократ, по его собственным словам, «ехал в Россию (в 1839 г.), дабы отыскать там доводы против представительного правления, и вернулся». Несмотря на это он считал, что никто более него «не был потрясен величием их нации и ее политической значительностью. Мысли о высоком предназначении этого народа, последним явившегося на старом театре мира, не оставляли меня на протяжении всего моего пребывания в России».

При этом нельзя сказать, что маркиз де Кюстин создал России добрую славу. Не случайно, что его произведение не было издано в России ни при Романовых, ни в советское время. Похожей была и судьба русского мыслителя того времени П. Я. Чаадаева, который еще более критически относился к своей родине и даже был объявлен сумасшедшим. В одном из своих философических писем он писал: «Глядя на нас, можно было бы сказать, что общий закон человечества отменен по отношению к нам. Одинокие в мире, мы ничего не дали миру, ничему не научили его; мы не внесли ни одной идеи в массу идей человеческих, ничем не содействовали прогрессу человеческого разума, и все, что нам досталось от этого прогресса, мы исказили. С первой минуты нашего общественного существования мы ничего не сделали для общего блага людей; ни одна полезная мысль не родилась на бесплодной почве нашей родины; ни одна великая истина не вышла из нашей среды...».

А между тем царское самодержавие едва ли заслуживало лучшего аттестата. В настоящее время есть, например, склонность провозглашать русофобом Маркса. Главное основание для этого дает его пространное произведение, которое в свое время было исключено из советских и всех восточноевропейских изданий работ Маркса. Это произведение, носившее название «Revelations of Diplomatic History of the 18th Century» первоначально представляло собой серию статей, написанных во время Крымской войны, а позже, во время официального господства идеологии марксизма-ленинизма, оно ходило в самиздате под названием «Secret Diplomatic History of Eighteenth Century». На самом деле Маркс лишь обвинял царское самодержавие, например, за то, что «Россия в разное время удивляла Европу неудержимым расширением своего влияния, пугая тем самым европейские народы, которые примирились с ним как с неизбежным роком или пытались противостоять ему с помощью обособленных акций». Русские националисты и сегодня не простили революционеру Марксу его нападки на самодержавную монархию, объявив его за это русофобом.

Конечно, и в XIX в. уже существовали гораздо более взвешанные подходы. В 1867 г. наш писатель, Мор Йокаи, следующим образом обобщил основы благожелательной критики: «У русского правительства есть кнут, сибирская каторга и писанные кровью указы, зато у русской нации есть стремление к свободе, о котором непоколебимо возвещают миру ее демократические кружки, и есть богатая литература, вдохновенные подвижники которой борются за всеобщее духовное оздоровление, за великие идеи эпохи...».

Из этого краткого исторического экскурса, казалось бы, выясняется то, что российским властям никогда не нравились попытки выставить их или Россию с ее государственным строем в плохом свете. Этого, между прочим, не любят никакие власти, никакой национализм. Между тем Запад, из-за его известной инаковости, часто отзывался о России пренебрежительно, снисходительно. Высока. Само по себе это еще не значит, что он был русофобским, он просто был другим. Перед нами, историками, стоит задача и обязанность рассматривать и анализировать это явление исторически, показать его причины, понять его мотивы и его обусловленность, отделить друг от друга старые стереотипы и иницированную политикой современную русофобию. В современности наша задача требует еще более взвешанного анализа: справедливую критику ретроградного режима также необходимо отделить от несправедливых обобщений, касающихся народа.

Гораздо проще положение деятелей и популяризаторов русской культуры и русского языка. Они не имеют отношения к политике и существующим режимам, их связывает воедино уважение и любовь к культуре Пушкина и Достоевского, неисчерпаемой сокровищнице мировой культуры. Их объединяют такие ценности, которые не нуждаются в объяснении, которые останутся вечными ценностями человечества пока существует мир, пока homo sapiens живет на нашей планете.

Конечно, эта простая и благодарная миссия тоже может быть испорчена. Этому тоже есть много примеров в истории, причем не столь уж давней. Поэтому русистов охватывает чувство удовлетворения, когда они видят, что ранее отвергнутые цензурой произведения западных авторов в конце концов публикуются на русском языке, и в наши дни ведущим принципом нашей научной дисциплины можно уже с гордостью считать то, чему научил Чаадаева Петр Великий: Россию надо любить не «с закрытыми глазами, со склоненной головой, с запертыми устами», потому что «время слепых влюбленностей прошло».

Krausz Tamás

Oroszország – Európa: történelmi közösség

A címben jelzett felismerés Európa és Oroszország történelmi összefüggéséről jóval több mint egy évszázados múltra tekint vissza, gondolatilag olyan jelentős történelmi alakok vázolták föl elsőként, mint Hegel és Plehanov, M. M. Kovalevszkij és Hajnal István, Lenin és Max Weber. Eltérő szempontok és ideológiák, eltérő történelmi idők és terek, mégis meglátták a közös fejlődési formákat, az összekapcsolódó történelmi struktúrákat. Az orosz fejlődésben az „európai” és „keleti” vonások sajátos kombinációja mögött feltárult a hűbériség speciálisan orosz rendszere és a tőkés magántulajdon egyre kiterjedő világa. A faluközösség és a mezőgazdasági munkába való tradicionális belerögzöttség sorsát és jövőjét tulajdonképpen már Marx az Európával való „összefüggésbe” állította. Ennek kiteljesedése a 19–20. század fordulóján a nagyarányú európai tőkebehatolással egyértelműnek látszott. Noha mindig harc folyt a nyugati behatolás értékelése és minősége körül Oroszországban, de határain kívül is, az ideológiai alapi irányzatok a szlavofil és nyugatos háttér ellenére nagyon is európai módon dőltek el: itt is megszilárdult a nacionalizmus, liberalizmus, szocializmus triászja. Minden sajtószerszég ellenére is Oroszország európai jellegzetessége megmutatkozott a századelőn megjelent munkásmozgalomban is. A történelemből jobban felkészült emberek talán ma is emlékeznek rá, hogy az Európai Egyesült Államok jelszavát először éppen Oroszországban, az I. világháború alternatívájaként fogalmazták meg.

Azóta sokszor bebizonyosodott, hogy a kulturált, tájékozott és felvilágosult politika nem áll szemben a tudománnyal, vagyis a politika képes lehet arra, hogy a megfelelő következtetést vonja le a tudományosan is verifikált tényből: Oroszország (korábban évtizedekig a Szovjetunió) meghatározott történelmi (nem csak földrajzi) értelemben Európa része volt, és ez ma sincsen másképpen. Európa története – mint jeleztük – több értelemben is összefonódott Oroszország sorsával. Mindenekelőtt arra a nemzetközi munkamegosztásra utalok, amely sok-sok évtizeden keresztül a nemzetközi csere sokféle formájában öltött testet, a nyersanyagok és a technika-technológia cseréjétől, az olajvezeték-től a szellemi-kulturális termékek kereskedelméig. Azok, akik a 20. században tagadták a fontosságát e tudományosan sokszor elemzett tényállásnak, szinte minden esetben háborús, de legalábbis kirekesztő, antihumánus, rasszista végkövetkeztetésekre jutottak – bármely oldalon is álljanak. Évszázados tapasztalatok felhal-

mozódásáról van persze szó, de én ez alkalomból csak az utolsó évszázad néhány jellegzetes vonását idézem fel, amelyek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy a kultúrák és népek között – ellentétben Huntington zavaros tézisével a „civilizációk harcáról” – csak az együttműködés és a szolidaritás képezhet emberiséges perspektívát. A „harc” eddig mindig a kultúra megsemmisítésével végződött, nem véletlen tehát, hogy az együttműködésben látjuk a *modern társadalom* válságaiból, zsákutcáiból való kilábalás lehetőségét.

Vagyis Európa és Oroszország között nem csupán belső regionális összefüggés, társadalom- vagy gazdaságtörténeti „rokonság” jött létre, hanem – ennek is alkotóelemeként – a számos összeomlás romjai alól csak közös erőfeszítéssel sikerült kijutni. Gondoljunk az I. világháborúra, illetve az azt követő válságra, amelyből a weimari Németország és Szovjet-Oroszország együttműködése jelentette a közös „túlélés” esélyét, vagy emlékezzünk a II. világháború idején az antifasiszta, náciellenes együttműködésre, arra, hogy a polgári demokratikus Európa fennmaradását a Vörös Hadsereg győzelme alapozta meg Hitler ellenében. Tudjuk, e hagyománynak mindkét országban vannak ellenfelei. Ám azt is tudjuk, hogy a történelemből pozitív tapasztalatok is leoszúrhatók. Ezt dokumentálja az akkoriban vezető magyar történész, Szekfű Gyula esete is, aki ha túlságosan későn is, mégis felismerte, az együttműködésnek nincsen értelmes alternatívája. Több mint szimbolikus tény, hogy ő lett Magyarország első szovjetunióbeli nagykövete 1945. május 8-a után. Noha ma is van Magyarországon olyan hang, amelynek Szekfű Gyula reálpolitikája már soknak bizonyult, és Oroszországban is meg-megszólal az izoláció hangja, mi éppen az új együttműködés jegyében mindenfajta fóbát és nacionalista kirekesztést a múlt rossz hagyományaihoz való visszatérésként értékelünk. Hogy az együttműködésnek milyen erős gyökerei vannak, mi sem mutatja jobban, mint hogy a hidegháború legrosszabb periódusai sem tudták az együttműködés rendszerét megsemmisíteni egyik oldalon sem. Sőt az 1980-as években a gazdasági és kulturális együttműködés Európa két része között oly módon meggyökeresedett, hogy a háborúnak a lehetősége sem merült föl a történelmi Európa keretei között. Igaz, a rendszerváltás egy időre kiszabadította a szellemet a palackból, mígnem ismét megtapasztaltuk: ha nem az együttműködés erői kerekednek felül, akkor az etnikai színbe bújtatott érdekszféra-összeütközések, konfliktusok és háborúk alternatívája lesz erősebb. Ám a mai esemény, egy európai uniós kis ország és Oroszország tudományos és oktatási együttműködésének e kis lépése számunkra nagy lépés lehet a békés, a kultúrák kölcsönös tiszteletére és a kölcsönös szolidaritásra épülő világ lehetősége felé.

Тамаш Краус

Россия – Европа: историческая общность

Вынесенная в заглавие моего выступления мысль об исторической связи между Европой и Россией возникла более ста лет назад, ее высказывали такие исторические личности, как Гегель и Г. В. Плеханов, М. М. Ковалевский и Иштван Хайнал, В. И. Ленин и Макс Вебер. Несмотря на различные точки зрения и идеологии, на различные исторические эпохи и географические условия они сумели увидеть общие формы развития и связанные друг с другом исторические структуры. За своеобразной комбинацией «европейских» и «восточных» черт в развитии России обнаружилось своеобразно русская форма васалитета и расширяющаяся система частной капиталистической собственности. Собственно говоря, уже Маркс поставил в связь с Европой судьбу и будущее крестьянской общины, традиционного господства сельскохозяйственного труда. На рубеже XIX–XX вв. в результате широкого проникновения в Россию европейских капиталов казалось очевидным, что предсказание Маркса оправдывается. Хотя как в самой России, так и за ее пределами всегда шел спор по поводу глубины западного влияния и его оценки, несомненно, что и на русской почве утвердились главные известные в Европе идеологические течения: триада национализма, либерализма и национализ-

ма. Несмотря на все своеобразие российских условий, европейскость России проявилась и в сложившемся в ней на рубеже столетий рабочем движении. Люди, имеющие достаточно основательные исторические знания, быть может, и сегодня помнят, что лозунг Соединенных Штатов Европы был впервые сформулирован именно в России в качестве альтернативы первой мировой войне.

С тех пор многократно подтверждалось, что продуманная, обоснованная и просвещенная политика не противоречит науке, иначе говоря, что политика способна извлекать необходимые выводы из научного факта: Россия (а ранее в течение десятилетий СССР) в *определённом* историческом (и не

только географическом) смысле была и остается частью Европы. Как уже было сказано, история Европы многими нитями связана с судьбой России. Прежде всего я имею в виду то международное разделение труда, которое в течение множества десятилетий многообразно воплощалось в международном обмене от торговли сырьем и техникой, технологией до обмена духовными, культурными ценностями. Те, кто в XX веке отрицал важность этого неоднократно получавшего научное подтверждение факта, почти во всех случаях, независимо от того, на чьей стороне они стояли, приходили к милитаристским или, по крайней мере, дискриминативным, антигуманным, расистским конечным выводам. Конечно, речь идет о накоплении многовекового опыта, но в данном случае я хотел бы коснуться только некоторых характер-

ных черт последнего столетия, которые предупреждают нас о том, что, вопреки путанному тезису Хантингтона о «борьбе цивилизаций», единственной гуманной перспективой для различных культур и народов остается перспектива сотрудничества и солидарности. «Борьба» до сих пор всегда заканчивалась уничтожением культуры, поэтому не случайно, что единственную возможность для преодоления кризиса, типового состояния *современного общества* мы видим в сотрудничестве.

Таким образом, надо говорить не только о том, что между Европой и Россией возникли внутренние региональные связи, социальное или экономическое «родство», но и о том, что они лишь совместными усилиями смогли выбраться из-под развалин, оставленных многими катастрофами. Достаточно вспомнить первую мировую войну и последовавший за ней кризис, когда шанс на «выживание» обеспечило сотрудничество между веймарской Германией и Советской Россией, или антифашистское сотрудничество во время второй мировой войны, когда сохранение буржуазно-демократической Европы стало возможным благодаря победе Красной армии над Гитлером. Мы знаем, что в обеих странах есть люди, выступающие против этой традиции. Но мы также знаем и то, что история позволяет извлечь и положительный опыт. Это подтверждает и жизненный путь некогда самого известного венгерского историка Дюлы Секфю, который, пусть слишком поздно, но

все же понял, что нет реальной альтернативы сотрудничеству. Более, чем символично, что после 8 мая 1945 г. именно он стал первым венгерским послом в СССР. Хотя и сегодня в Венгрии есть люди, которые считают излишней реалистичную политику Дюлы Секфю, да и в России иногда слышатся голоса, призывающие к изоляции, мы именно под знаком обновленного сотрудничества оцениваем всякие фобии и всякую националистическую дискриминацию в качестве возврата к худшим традициям прошлого. О жизненной силе корней сотрудничества лучше всего свидетельствует то, что даже самые тяжелые периоды холодной войны не смогли уничтожить систему взаимного сотрудничества. Больше того, в 1980-е годы экономическое

и культурное сотрудничество между двумя частями Европы настолько укоренилось, что не могло быть и речи о возможности войны в рамках исторической Европы. Правда, смена общественного строя на некоторое время освободила джинна из пресловутой бутылки, однако позже мы снова убедились в том, что в случае поражения сил, выступающих за сотрудничество, победу одержат столкновения, конфликты и войны, развязываемые ради интересов, спрятанных под маской межэтнических конфликтов. Однако отмечающееся нами сегодня событие, небольшой шаг в области научно-образовательного сотрудничества между маленькой страной-членом ЕС и Россией, может стать крупным шагом на пути к мирному сосуществованию, основанному на взаимной солидарности и взаимном уважении между различными культурами.

Keskeny Ernő

Oroszország és Közép-Európa a rendszerváltás után

A II. világháború utáni helyzethez képest Oroszországnak a közép-európai térséggel való kapcsolata az 1989–90-es rendszerváltás után a hatalmi átrendeződés következtében gyökeresen megváltozott. A régió országai egyöntetűen az európai és euroatlanti integrációt választották, EU-tagságra törekedtek, a semlegesség iránti igényt idővel a Varsói Szerződés felszámolása és a NATO-tagság elnyerésének szándéka váltotta fel. Ekkor a Szovjetunió, majd felbomlása után Oroszország már nem volt abban a gazdasági és politikai helyzetben, hogy ezt a folyamatot megakadályozhatta vagy akár befolyásolhatta volna.

Miközben a közép-európai régió országai lépésről lépésre folytatták euroatlanti integrációjukat, addig a kozirjevi orosz külpolitika a romantikus amerikanizmust, egyfajta idealisztikus Nyugat-barát politikát követett. Ami történt ebben az időszakban Közép-Európa és Oroszország kapcsolatában, az elsősorban az előbbiekből kezdemenyezésére történt (a kilencvenes évek elején a magyar–orosz kapcsolatok ebből a szempontból, összevetve más régiós országokkal, sikeresnek mondhatók). Oroszország régióink iránti érdektelenségében kétségkívül szerepet játszott az is, hogy Közép-Európának nem álltak rendelkezé-

sére olyan eszközök, amelyekre az orosz gazdaság saját modernizációjában számíthatott volna.

Az orosz külpolitikában aztán a kilencvenes évek közepétől ezt a folyamatot mindinkább felváltotta a közép-európai országok tervezett NATO-tagságát ellenző, akár a Nyugattal való politikai konfrontációt is felvállaló külpolitika. A kilencvenes évek második felében először a Kül- és Védelempolitikai Tanács hirdette meg azt a reálpolitikát, amely számolt a térség NATO-tagságával, s elkezdte szorgalmazni a felkészülést a közép-európai országok NATO- és EU-integrációja utáni helyzetre, illetve az addigi gazdasági pozíciószerezésre. Ennek ellenére a régió országainak

NATO-csatlakozását Oroszország sértődöttségi politikával fogadta, ami a gazdasági kapcsolatok terén az 1998. augusztusi pénzügyi válság miatt a gazdasági expanzió elmaradásával párosult.

A második jelczeni elnöki periódus után, a putyini korszakkal megkezdődött Oroszország talpra állása, a stabilizáció, a központosított állam újbóli megerősítése. Az Oroszország száma kedvező világgazdasági változások, köztük az energiaárak gyors emelkedése lehetővé tette e folyamat kiteljesedését, aminek révén a nemzetközi politikában is egy önbizalmában megerősödött, magára találó Oroszország jelent meg. Az orosz külpolitikát pragmatikus alapra helyezték, s ez megmutatkozott a Közép-Európával kialakítandó kapcsolatokban is. A gazdaságilag megerősödő Oroszország egyre komolyabb gazdasági pozíciókat szerzett a régió országaiban is, első-

sorban az energetikai szférában. A közép-európai országok elvben általában nem ellenezték az orosz tőke megjelenését saját piacaikon, de ragaszkodtak ahhoz, hogy az orosz befektetések átláthatóak, a helyi és a nemzetközi jogszabályoknak megfelelőek legyenek.

Oroszország elvben ugyan az egyenlő elbánás politikáját hirdette meg a befektetések területén, de a gyakorlatban az energetikai szférához egyre nehezebben engedti nemcsak a közép-európai országokat, de Nyugat-Európát is. Vagyis az az orosz részről gyakran hangoztatott elv, miszerint a nemzetközi szerepre vágyó tőke előtt meg kell nyitni a gazdasági lehetőségeket, nemcsak a nyugati országokban ütközik időnként akadályokba az orosz tőke számára – ez esetenként fordítva is igaz.

Az elmúlt években kialakult, valóban jó magyar–orosz politikai kapcsolatok e téren csak a kármentésre voltak elegendőek: tapasztalataink szerint az orosz politika érdeemben nem engedi komolyabb energetikai befektetés közelébe a mégoly szoros kapcsolatokat kialakító Magyarországot, a magyar vállalatokat sem. A jelenleg kialakult pénzügyi és általános gazdasági válság – mely Oroszországot a vártnál sokkal mélyebben érintette – igazolja a nemzetközi gazdasági kapcsolatok elmélyítésének szükségességét. Minderre a helyes válasz nem a gazdasági izolacionizmus, hanem a fokozott gazdasági kooperáció lehet.

Közép-Európa országai ma már nem képeznek hidat az Oroszországgal kialakítandó kapcsolatokban, hanem a Nyugat hídfőállását jelentik. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ezeknek az országoknak ne kellene kiegyensúlyozott, mindkét fél számára előnyökkel járó kapcsolatokra törekedniük Oroszországgal. Ellenkezőleg, erre ma is és a jövőben is szükség lesz. A régió országainak, közöttük Magyarországnak a nyugati szövetségi rendszer, a NATO és az EU tagjaként nagy lehetőségei vannak a kelet-európai térségben, s benne Oroszországban. Az Európai Unió keleti határain található közép-európai országoknak döntő szavuk kell legyen az Unió keleti partnerségi politikájának és az Oroszország-

gal kialakítandó politikának mind a meghatározásában, mind pedig a végrehajtásában. De a közép-európai országok csak akkor lehetnek tényezők az orosz külpolitika szempontjából, ha érdekeiket összehangolva szoros együttműködésben, együttesen keresik az oroszokkal való kooperáció lehetőségeit.

A politikai, gazdasági és kulturális együttműködésből ki kell zárni, hogy a kapcsolatok fejlesztését esetlegesen gátló történelmi kérdések politikai szempontból kerüljenek napirendre. Magyarország ezt könnyen megteheti, hiszen az 1956-os szovjet katonai beavatkozásért mind Jelcin elnök 1992-es budapesti látogatásakor, mind Putyin elnök 2006-ban szintén Budapesten megkövetta a magyar népet. A bocsánatkérés megtörtént Csehországban is az 1968-as prágai tavasz eltiprásáért. Lengyelország esetében a helyzet bonyolultabb, bár Jelcin idejében ott is elhangzott a bocsánatkérés. Az mindenesetre biztos, hogy a magyar–orosz kapcsolatokban sem szerencsés, s kapcsolatainknak nem használ, ha belpolitikai okokból e történelmi kérdéseket felvetik, bármelyik politikai oldalról is legyen szó. Magyarországnak nyugodt, mindkét fél érdekeit figyelembe vevő politikát kell folytatnia Oroszországgal, amely a földrajzi közelség, a hagyományos gazdasági kapcsolatok, illetve a világpolitikában és a vil-

lággazdaságban játszott szerepe miatt a jövőben is fontos partnere lesz hazánknak.

Az európai Oroszország azonban nemcsak Magyarországnak, a közép-európai térségnek, hanem Nyugat-Európának és a szélesebb értelemben vett Nyugatnak is történelmi partnere lesz a jövőben is a már megkezdődött civilizációs küzdelmekben. Európa csak Oroszországgal együtt jelenhet meg tényezőként a jelen és a jövő világgazdasági és világpolitikai versenyben. Oroszország akkor tekinthető megbízható és tartós partnernek Európa, a Nyugat – és benne Magyarország – számára, ha belső társadalmi átalakulása a demokratikus jogállam és a piacgazdaság megszilárdítása felé irányul. Ellenkező esetben folyamatosan fennmarad a kétely és a bizonytalanság, mely jelenleg áthatja az Európai Unió és Oroszország kapcsolatainak egy részét.

Эрнэ Кешкень**Россия и Центральная Европа после смены режима**

В результате изменения соотношения сил на международной арене после смены режима в 1989–90-х годах отношения России со странами центрально-европейского региона коренным образом изменились по сравнению с положением после второй мировой войны. Страны региона единогласно высказались за европейскую и евро-атлантическую интеграцию, за вступление в ЕС, а желание нейтралитета скоро было заменено стремлением к упразднению Варшавского договора и сближению с НАТО. В это время Советский Союз, а после его распада – Россия, уже не находились в таком экономическом и политическом положении, чтобы предотвратить этот процесс или же оказать на него влияние.

Пока страны Центральной Европы шаг за шагом продолжали евро-атлантическую интеграцию, внешняя политика России, проводимая А. В. Козыревым, была полна романтического американизма и своеобразного идеалистического западничества. Все, что произошло в отношениях между странами Центральной Европы и Россией, было инициировано, как правило, первыми (русско-венгерские отношения начала 90-х годов с этой точки зрения можно назвать успешными по сравнению с отношениями России с другими странами региона).. В отсутствии интереса России к нашему региону, несомненно, сыграло роль и то, что Центральная Европа не располагала необходимыми для модернизации российской экономики ресурсами.

С середины 90-х годов этот процесс все в большей мере заменился в российской дипломатии внешнеполитическим курсом, направленным против вступления стран Центральной Европы в НАТО, причем ради этого Россия была готова даже к политической конфронтации с Западом. Совет по внешней политике и безопасности первым провозгласил во второй половине 90-х годов реальную политику, допускавшую членство стран региона в НАТО и стимулировавшую подготовку к ситуации, которая сложится после интеграции центрально-европейских стран в НАТО и ЕС, а также на предварительное завоевание экономических позиций в этих странах. Несмотря на это, вступление стран региона в НАТО вызвало со стороны России политику «обиженности», которая, сопровождалась свёртыванием экономической экспансии из-за финансового кризиса августа 1998 года.

Стабилизация России, усиление централизованного государства начались после второго президентского срока Б. Н. Ельцина, с приходом к власти В. В. Путина. Выгодные для России изменения в мировой экономике, рост цен на энергоносители содействовали этому процессу, благодаря которому и во внешней политике появилась уверенная в своих силах, самостоятельная Россия. Российская внешняя политика была поставлена на прагматическую основу, что проявилось и в отношениях с Центральной Европой. Набирающая силу Россия добивалась все более серьезных позиций в странах региона, прежде всего в области энергетики. Страны Центральной Европы в принципе не возражали против появления российского капитала на своих рынках, но требовали прозрачности российских инвестиций и их согласованности с принципами международного права и правовых систем отдельных стран.

Хотя Россия в принципе провозгласила политику равноправия в области инвестиций, на практике она все в меньшей степени допускает к сфере энергетики представителей не только стран Центральной, но и Западной Европы. Таким образом, часто повторяемый в России принцип открытого допуска капитала ко всем экономическим возможностям на международной арене на практике наталкивается на препятствия не только в случае российских капиталовложений в западных странах, но иногда даже и в обратных случаях.

Благоприятные венгеро-российские отношения в политике последних лет были достаточны лишь для ликвидации потерь, понесенных в предыдущий период: опыт показывает, что, несмотря на тесные связи с Венгрией, российская политика на самом деле не даёт доступа венгерским компаниям к крупным энергетическим инвестициям. Сегодняшний финансовый и экономический кризис, затронувший Россию сильнее прогнозированного, подтверждает необходимость углубления международных экономических связей. Правильным ответом может стать не экономический изоляционизм, а усиленное экономическое сотрудничество.

Страны Центральной Европы перестали быть мостом между Россией и Западом для установления экономических контактов и превратились в форпосты Запада. Все же это не означает, что эти страны не должны стремиться к созданию сбалансированных, взаимовыгодных отношений с Россией. Наоборот, в этом есть необходимость и сейчас, и в будущем. Страны региона как члены НАТО и ЕС имеют большие возможности в восточно-европейском регионе, в том числе и

в России. Именно страны на восточной границе ЕС должны иметь решающее слово как в определении, так и в исполнении российской политики Союза. Но страны Центральной Европы могут стать влиятельными факторами с точки зрения российской внешней политики лишь согласуя свои интересы в совместных поисках возможностей сотрудничества с Россией.

Необходимо снять с повестки дня исторические аспекты тех вопросов, которые могут помешать развитию политических, экономических и культурных связей. Венгрия легко может это сделать, ведь и президент Ельцин во время будапештского визита 1992 года и президент Путин в 2006 г. уже принесли свои извинения перед венгерским народом за советскую военную интервенцию в 1956 году. В Чехии тоже были принесены извинения за подавление пражской весны 1968 года. Дела с Польшей обстоят сложнее, хотя Ельцин и там просил извинения. Во всяком случае, данные проблемы истории не должны подниматься с внутриполитическими целями ни одной политической силой, при настоящем состоянии венгеро-российских связей это может повредить нашим от-

ношениям. Венгрия должна вести спокойную, взаимовыгодную политику по отношению к России, которая, учитывая географическую близость, традиционные экономические связи и роль России в мировой политике и экономике, и в будущем останется для нас важным партнером.

Но европейская Россия продолжает быть историческим партнером не только для Венгрии и центрально-европейского региона, но и для Западной Европы и Запада в широком смысле этого понятия в уже начавшемся соревновании разных цивилизаций. В грядущих международных экономических и политических столкновениях Европа может отстоять свои интересы только совместно с Россией. Но Россия может считаться надежным и постоянным партнером для Европы и Запада, включая Венгрию, если ее внутренние преобразования будут направлены на усиление демократического правового государства и рыночной экономики. В ином случае сохранятся неуверенность и недоверие, отчасти характерные для сегодняшних отношений Европейского Союза и России.

Hegy Gyula

Az Európai Unió Oroszország-képe

Ahhoz, hogy megválaszolhassuk, milyen képe van Oroszországról az Európai Uniónak, először is azt a kérdést kellene föltennünk: milyen képe van *önmagáról* az Európai Uniónak? Most azonban csak az Oroszországról kialakult kép felvázolása a feladatunk: ehhez szeretnék fölvetni néhány szempontot.

„Három ország hiányzik már csak az EU-ból: Törökország, Izrael és Oroszország” – nyilatkozta egyszer, egy kiváltképp EU-ellenes pillanatában Silvio Berlusconi olasz miniszterelnök, a megrogzött euroszeptikus. Nyilván arra akart utalni, hogy az Európai Unió három ilyen új taggal önmagát verné szét, és nem lenne szükség arra, hogy a magafajta „diverzánsok” belülről bomlaszszák. Ez persze ironikus túlzás, még Berlusconiól is. De a politika abszurditását mutatja, hogy miközben számos európai politikus természetesnek tartja, hogy Törökországot fel kell venni az Európai Unióba, addig még a gondolatkísérlet szintjén se merészkedik senki, hogy Oroszország felvételét szóba hozza. Ez azt mutatja, hogy Európa Oroszország-képe torz, téves vagy legalábbis alapvető problémával küzd. Márpedig, ha Európa az értékek közössége, a kultúrák közössége, ha az európaiság lényegét egyebek között a közös keresztény gyökerekben keressük, akkor Oroszország európaiabb ország lenne, mint Törökország. Ez nyilvánvaló. Ám ha az Európai Unió hivatásos politikacsinalói, publicistái, közvélemény-formálói szerint mégsem az, akkor alapvető megítélésbeli problémáról van szó Európa és Oroszország között. Ha úgy tetszik: imidzs-problémáról.

Európa Oroszország-képe kettős. Az Európai Unióban mint politikai közösségben kétféle közfelfogás terjedt el. Az egyik Európa-kép szerint – De Gaulle volt francia köztársasági elnök kifejezésével élve – Európa az Urálig tart: tehát Oroszország is része. A másik, az ún. atlanti Európa-kép – a bulvárlapok, televíziók leegyszerűsítő mércéjéből kiindulva – úgy van megrajzolva, hogy még Budapest, esetleg Debrecen is beleférjen az európai időjárás-jelentésbe. Az atlanti Európa-kép szerint, kimondva vagy kimondatlanul, Kanada, Egyesült Államok és Nyugat-Európa alkotja azt a kvázi-Európát, amelyen számos európai politikus gondolkodása alapul.

Ez a sajátos, hidegháborús Oroszország-kép vagy Európa-kép észrevehetően módosult az Európai Unió bővítése után. Nemré-

giben írtam a *Guardian* című angol lapba egy elég jelentős visszhangot kiváltó elemzést (*The Guardian*, 2008. szeptember 24), amelyben azt fejtettem ki, hogy az Európai Unión belül létrejött egy új Varsói Szerződés, ugyancsak varsói székhellyel, amely a három balti országot, Lengyelországot és bizonyos értelemben Csehországot egyesíti. Ennek az új Varsói Szerződésnek három jellegzetessége van: nagyfokú Oroszország-ellenesség vagy ruszofóbia, nagyfokú Amerika-orientáció, azaz minden kritika nélküli Amerika-barátság, és egyfajta euroszeptikus magatartás, azaz szerintük az Európai Uniónak csak annyi a funkciója, hogy az Egyesült Államok európai szövetségese vagy meghosszabbított keze legyen. Ez a fajta új-ruszofób geopolitikai gondolkodás az Európai Unión belül szemben áll a realitásokkal. A realitás ugyanis az, hogy Oroszországnak helye van Európában, s Európa számára csak az Oroszországgal való együttműködés jelent perspektívát. Oroszország *politikai* barátai az Európai Unión belül – Franciaország és Németország mellett – a dél-európai országok: Spanyolország, Olaszország és kisebb szigetek, valamint Portugália. Az Európai Parlamentben inkább a baloldali pártok kötelezik el magukat az Oroszországgal való barátság mellett, a konzervatívok pedig kevésbé. Ezt azonban keresztbe metszi a már említett földrajzi megkülönböztetés: egy francia vagy német konzervatív csoport mindig inkább oroszbarát, mint egy lengyel vagy balti szocialista vagy szociáldemokrata. Sajátos csoportot alkotnak azok az európai „bennszülöttek”, akik más tekintetben nagyon progresszív álláspontot foglalnak el, de Oroszország irányában nagyon elutasítóak: ellenérveikben alapvetően emberjogi és környezeti problémákra hivatkoznak.

Közép-Európában mind a mai napig élnek Oroszországgal kapcsolatban nyilvánvalóan jogos sérelmek, fóbiák. Magyarország számára az elmúlt száz-százötven év azt mutatja, hogy ebben a térségben akkor van béke, ha a két nagyhatalom, Oroszország és Németország között együttműködés van, azaz ha az a „bismarcki” politika folytatódik, amely Oroszország és Németország együttműködésére épül. A 20. század legtöbb tragédiája számunkra az orosz–német ellentétből eredt. Sajnálatos módon a balti és lengyel államokban ezt másképp ítélik meg: Oroszország és Németország együttműködése szerintük fenyegetést jelent számukra. Ez tévhit.

Az Európai Unió és Oroszország közötti együttműködés nagyon fontos területe kétség kívül az energiapolitika. Senki nem gondolja az Európai Unióban, hogy ki lehet váltani az orosz gázt és kőolajat, a megújuló energiából vagy más országokból származó alternatív források ezeket csak részben pótolhatják. Ennek ellenére úgy vélem, hogy az EU–orosz energiavita eltúlzott, értel-

mezése nem jó irányba halad, de remélhető, hogy az új amerikai és orosz adminisztráció közti megállapodás mérsékelni fogja. Eltűzöttak az emberjogi félelmek, főbiák is mindkét oldalon: amennyire túlzóak az oroszországi jogsértésekről szóló nyugati hírek, annyira torz az orosz forrásokban megjelenő kép a Baltikumban élő oroszok helyzetéről. Nézetem szerint e kölcsönös – olykor szándékos – félreértésen csak egymás problémáinak mindennapi megértése, mélyebb ismerete változtathat. Vannak területek, ahol az együttműködés fejlesztése valóban sürgető: ilyen a környezetvédelem. De ennek is átfogó tájékozódásra kell épülnie: Nyugat-Európában az oroszországi környezetszennyezés mértékéről ugyancsak nincs hiteles kép. Egy másik terület, ahol ugyancsak közös az érdekünk, közös a megoldandó problémánk: az iszlámkérdés. Ez sincs kelő súllyal napirenden, holott ha megnézzük a mai Moszkvát vagy a mai Brüsszelt, akkor azt látjuk, hogy a lakosság népességében mindkét helyen emelkedik az iszlám vallásúak száma, akiknek helye az Európa-politikában nincs definiálva.

Az Európai Unió Oroszország-képében az egyptlen

maradéktalanul pozitív terület a kultúra: az orosz kultúrát mindenütt, minden országban fenntartás nélkül úgy értelmezik, mint az egyik leggazdagabb európai kultúrát. Ezen a területen hihetetlen sok lehetőség van arra, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz, és együttműködjünk. Sokáig filmkritikus voltam, és mindig meglepett, hogy a Csehov és Turgenyev legjobb filmes feldolgozásait angol filmrendezők forgatták, a legkeményebb gondolati erőfeszítéseket igénylő filmeket pedig orosz filmrendezők készítették az európai szellemről. Ez az „intellektuális együttlét” modellszerű lehet.

Végül pedig egy mondat Magyarországról. Én úgy ítélem meg, hogy a magyar társadalom Oroszszággal szemben kiegyensúlyozott; viszonya az oroszokhoz inkább a tétova ellenszenv és a tétova rokonszenv között változik. Jó kulturális háttérrel, jó stratégiával ez a tétovaság azonban megváltoztatható és pozitív irányba fordítható. A tájékoztatatlanság csökkentésére pedig kiválóan alkalmasak az olyan kezdeményezések, mint az ELTE Ruszisztikai Központ most megnyíló könyvtára.

Дюла Хеди

Образ России в ЕС

Чтобы определить, какое представление имеется о России в Европейском Союзе, сначала надо было бы выяснить, каким является самообраз Европейского Союза? Но в данный момент наша задача заключается только в характеристике образа России – для этого хотелось бы предложить несколько аспектов.

«В ЕС не хватает только трех стран – Турции, Израиля и России», – заявил в одном из своих особо заостренных против ЕС выступлений Сильвио Берлускони, премьер Италии, убежденный евроскептик. Он, наверно, намекал на то, что с тремя такими новыми членами ЕС развалился бы сам по себе, не нуждаясь в разлагающих действиях «диверсантов» вроде самого Берлускони. Это, конечно, ирония и преувеличение, даже из уст итальянского премьера. Но тот факт, что, если все европейские политики считают принятие Турции в ЕС естественным, то сама мысль о вступлении России в эту организацию даже и не обсуждается, обнаруживает абсурдность данной политики. Это же показывает, что европейские политики имеют искаженные, фальшивые или, по крайней мере, проблематичные представления о России. Если Европа является сообществом, основанным на общих ценностях, сообществом культур, если мы ищем суть «европейского» в том числе и в общих христианских корнях, то Россия оказывается куда более европейской, чем Турция. Это очевидно. Но если официальные политики, публицисты и «нюсмейкеры» ЕС считают иначе, то здесь имеется фундаментальная проблема, связанная с оценкой отношений между Россией и Европой. Если угодно, – проблема имиджа.

Европейское представление о России двойственное. В политическом сообществе Европейского Союза распространены две общепринятые точки зрения. Согласно первой, выражаясь словами французского президента Де Голля, Европа простирается до Урала, то есть включает в себя Россию. Согласно другой точки зрения, основанной на упрощенных стандартах бульварной прессы и телевидения, границы т. н. атлантической Европы должны быть прочерчены так, чтобы в прогноз погоды в Европе еще попали бы Будапешт и, быть может, Дебрецен. В соответствии с представлением об атлантической Европе явно или скрыто предполагается, что Канада, США и

Западная Европа образуют ту квази-Европу, которая лежит в основе мышления многих европейских политиков.

Эти своеобразные, характерные для холодной войны представления о России и Европе заметно изменились после расширения ЕС. Я недавно опубликовал в английской газете *The Guardian* вызвавшую довольно широкий отклик статью (*The Guardian*, 24 сентября 2008 года), в которой проанализировал новую ситуацию: внутри ЕС формируется некий новый Варшавский договор с центром в той же Варшаве, объединяющий Прибалтику, Польшу и в некоторой мере Чехию. Новый Варшавский договор имеет три основные черты: острое антиросийское настроение или русофобию, сильную проамериканскую ориентацию, то есть не критическую дружбу с США, и некий евроскептицизм, согласно которому единственная роль ЕС – быть европейским союзником или же правой рукой США. Это новое русофобское геополитическое мышление внутри ЕС противоречит реальности. Ведь реальная ситуация заключается в том, что для России *есть* место в Европе, и реальная перспектива для Европы заключается только в сотрудничестве с Россией.

Политическими друзьями России внутри Европейского Союза, наряду с Францией и Германией, являются южные страны – Испания, Италия и маленькие острова, а также Португалия. В Европейском Парламенте пророссийские позиции занимают скорее левые, а не консервативные партии. Этот расклад усложняется упомянутыми выше географическими факторами: французские или немецкие консервативные группы более дружелюбно настроены по отношению к России, чем польские или балтийские социалисты, социал-демократы. Особое место занимают европейские «аборигены», придерживающиеся в других областях весьма прогрессивных позиций, но по отношению к России обнаруживающие крайне негативную настроенность, опирающуюся в основном на ссылки на нарушения прав человека и проблемы с охраной окружающей среды.

В Центральной Европе все ещё живы несмненно оправданные обиды, фобии, связанные с Россией. Венгрии опыт последних 100-150 лет показывает, что мир в регионе наступает при сотрудничестве двух держав, Германии и России, то есть при «бисмарковой» политике, основанной на совместных действиях этих двух государств. Большинство трагедий XX века коренится в русско-германских противостояниях. К сожалению, в Польше и в Прибалтике придерживаются иной точки зрения: сотрудничество Германии и России трактуется как грядущая опасность. Это неправильное суждение.

Энергетическая политика несомненно является одной из важнейших областей сотрудничества между ЕС и Россией. Никто не думает, что можно обойтись без российской нефти и газа, – они заменяемы лишь частично возобновляемыми видами энергии и альтернативными источниками из других стран. Я все же считаю, что споры ЕС и России по поводу энергоносителей утрированы, интерпретация данной проблематики идёт в неправильную сторону. Но есть надежда, что новые соглашения между американской и российской администрациями облегчат ситуацию. Утрированы также и страхи и фобии обеих сторон по поводу нарушений прав человека: насколько преувеличены западные вести о российских нарушениях, настолько же искажена в российских изданиях картина о жизни русских на территории Прибалтики. На мой взгляд, ключ к разрешению этих взаимных, иногда преднамеренных недоразумений лежит в более глубоком понимании друг друга, бытовых проблем друг друга.

Есть области, в которых развитие сотрудничества является задачей первой необходимости – это, например, защита окружающей среды. Но и сотрудничество в этой области должно быть построено на обширном потоке информации: в Западной Европе нет доступа к достоверным источникам о масштабах загрязнения природы в России. Другая область, где имеются совместные интересы, и проблемы должны быть разрешены сообща – это вопрос ислама. Он тоже не обсуждается в необходимой мере, хотя, если посмотреть на сегодняшнюю Москву или Брюксель, то бросается в глаза увеличение в обоих местах мусульманского населения, место которого в европейской политике пока не определено.

Единственная действительно положительная область в образе России, сложившемся в Европейском Союзе, это – культура. Русская культура, несомненно, везде, во всех европейских странах считается одной из богатейших. Здесь есть множество возможностей для сближения и сотрудничества. Я долгое время работал кинокритиком и всегда был поражен тем, что лучшие постановки по Чехову и Тургеневу снимались английскими режиссерами, а требующие глубочайшей интеллектуальной увлеченности картины о европейской духовности были сняты русскими. Подобное «интеллектуальное сосуществование» может служить моделью и в других областях.

И в заключение несколько слов о Венгрии. Я считаю, что венгерское общество занимает взвешенную позицию по отношению к России; его отношение к россиянам колеблется между неопределенной неприязнью и неопределенной симпатией. Однако при наличии благоприятного культурного фона и правильной стратегии эта неопределенность может быть перенаправлена в положительную сторону. Для преодоления же недостатка в информации очень пригодны такие инициативы, как открывающаяся сейчас библиотека Центра русистики Будапештского университета им. Лоранда Этвеша.

Ez az „Orosz Világ”

Képek az új Ruszisztikai Központ első tanácskozásáról

Vjacseszlav Nyikonov és Hudecz Ferenc a sajtótájékoztatón

Hegyvi Gyula, az Európa Parlament képviselője (jobbról) a tanácskozás előtt

Szvák Gyula, Vjacseszlav Nyikonov és Dezső Tamás az elnökségben

Dezső Tamás, az ELTE bölcsészkarának dékánja megnyitóbeszédet tart

Teltház a bölcsészkar tanácstermében

Vjacseszlav Nyikonov és a közönség egy tagja

A tíz legszebb orosz szó / Десять самых прекрасных русских слов

„Egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén, a szépség új birodalma új értelmi és érzelmi törvényekkel. Mi tehát a tíz legszebb magyar szó? Ezt felelném, abban a tudatban, hogy válaszom merőben önkényes, és éppúgy jellem engemet, mint nyelvünket: *Láng, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vér, szív, sír.*”

(Kosztolányi Dezső: A tíz legszebb szó)

«На пороге любого языка открывается новый мир, новая империя красоты с новыми смысловыми и эмоциональными законами. Какие десять слов в венгерском языке самые прекрасные? Я отвечаю, учитывая, что мой выбор сугубо личный и равномерно характеризует меня самого и язык – *пламя, бисер, мать, осень, дева, мечь, поцелуй, кровь, сердце, могила.*»

(Деже Костолани. Десять самых прекрасных слов)

Közel egy évszázados immár az a gyönyörű utópia, melyben Kosztolányi Dezső, a nagy magyar író, költő azt jövendölte: megnyílik a nyelvben a szépség birodalma. Álma a század világirodalmának számos nagy művében beteljesedett, ám a valóság megcáfolta: most, a XXI. század elejének káoszában nem egyszerű megtalálni a szépség nyelvi szigeteit.

Erre hívjuk most az orosz nyelv kedvelőit szerte a világban: keressék meg és küldjék el nekünk azt a tíz legszebb orosz szót, amely szerintük őrzi azt a klasszikus szépségeszményt, amely akár érzelmi, akár értelmi tartalmát tekintve legalább nyelvi támpontot a korunk káoszával szemben. „Szépséggel a válság ellen”? Próbáljuk ki, hátha működik!

Várjuk a tíz legszebb szót a világ minden tájáról – e-mailen, sms-ben, faxon, interneten. S mi itt Budapesten ezekből a „nyelvi szigetektől” összerakjuk *a legszebb orosz szavak világtérképét.* Ambíciózus terv? Utópia? Hátha valóra válhat! Csak az Ön szava kell hozzá!

A szava(zato)k beküldési határideje: 2009. december 1.

Скоро исполнится сто лет прекрасной утопии Деже Костолани, в которой великий венгерский писатель и поэт предсказывал, что в языке воцарится империя красоты. Его мечта сбылась во многих произведениях мировой литературы XX века, но сегодня, в начале XXI столетия, действительность противоречит прогнозам – в нынешнем хаосе сложно обнаружить острова языковой красоты.

И все же мы призываем ревнителей русского языка во всем мире найти и отправить нам ту десятку русских слов, которая лучше всего хранит классический идеал красоты и может служить точкой опоры против хаоса **действительности своим** смысловым, либо эмоциональным содержанием. «Победим кризис красотой»? Попробуем, а вдруг поможет!

Мы ждем десятку самых прекрасных русских слов – по электронной почте, СМС, факсу, телефону, через интернет, со всего мира. А мы здесь, в Будапеште, создадим из этих «языковых островов» *атлас самых прекрасных русских слов.* Слишком смелый проект? Утопия? Вдруг получится! Все что нужно – это ваши слова.

Присылайте Ваши слова до 1 декабря 2009 г. – по адресу:

ELTE Ruszisztikai Központ / Центр Русистики

1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.

Tel./Fax: 36-1-4855207

E-mail: russistics@ludens.elte.hu; russistconf@ludens.elte.hu

<http://www.russtudies.hu>